SİVİL TOPLUM

düşünce & araştırma dergisi

Yıl/Year: 1
Sayı/Issue: 4
Ekim-Kasım-Aralık
2003

Siyaset ve Sivil Toplum

7 Kamusal Alan ya da Siyasetin Ön Bahçesi

19 Türkiye'de Devlet(çiliğ)in Çöküşünün Bürokratik Nedenleri

25 Amerika'da Sivil toplum ve Sivil Dinin Değerleri

45 Demokratikleşme ve Sivil Toplum:
Liberal Düşünce Topluluğu Örneği

59 Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık

75 21. Yüzyılı Şekillendirecek İki Anahtar Kavram Olarak
Küreselleşme ve Sivil Toplum

85 Siyasette Değişen Parametreler

105 Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişmesi İçin Devlet Değişmeli

113 Sivil Toplum Kuruluşlarında Gelişmeye Giden Yolda
Bir Araç: Benchmarking

122 Tanıtım ve Değerlendirmeler

ISSN 1303 9377
5 000 000 TL
9 771303 937003

SİVİL TOPLUM

düşünce & araştırma dergisi

yıl 1 • sayı 4
ekim-kasım-aralık
2003

SİVİL TOPLUM
düşünce & araştırma dergisi
[Journal of Civil Society]

Yıl /Year: 1 • Sayı /Issue: 3
Ekim-Kasım-Aralık 2003
ISSN: 1303-9377

EDAM Adına Sahibi / Publisher
Hüseyin Akkuş

Genel Yayın Yönetmeni ve Yazı İşleri Müdürü / Editor-In-Chief
Lütfi Sunar (lsunar@edam.com.tr)

Editörler / Editors
Yasin Aktay (yaktay@yahoo.com)
Ömer Çaha (ocaha@fatih.edu.tr)

Yayın Kurulu / Editorial Board
Yasin Aktay | Ömer Çaha | Alpaslan Durmuş | Korhan Gümüş | Cemalettin Haşimi | Yusuf Kaplan | Lütfi Sunar | Yılmaz Yaman | Nuh Yılmaz

Hakem ve Danışma Kurulu / Advisory Board
Bahattin Akşit, *Prof. Dr., ODTÜ* | Yasin Aktay, *Doç. Dr., Selçuk Ü.* | Bülent Aras, *Doç. Dr., Fatih Ü.* | Ömer Çaha, *Doç. Dr., Fatih Ü.* | Şaban Çalış, *Doç. Dr., Selçuk Ü.* | Murat Çizakça, *Prof. Dr., Bahçeşehir Ü.* | Mustafa Erdoğan, *Prof. Dr., Hacettepe Ü.* | Şinasi Gündüz, *Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Ü.* | Yusuf Kaplan, *Bilgi Ü.* | Lütfullah Karaman, *Doç. Dr., Fatih Ü.* | Fuat Keyman, *Prof. Dr., Koç Ü.* | Talip Küçükcan, *Doç. Dr., İSAM* | Nuray Mert, *Doç. Dr., Galatasaray Ü.* | Süleyman Seyfi Öğün, *Prof. Dr., Uludağ Ü.* | Ali Yaşar Sarıbay, *Prof. Dr., Uludağ Ü.* | Edibe Sözen, *Prof. Dr., İstanbul Ü.* | Necdet Subaşı, *Yrd. Doç. Dr., Muğla Ü.* | İlkay Sunar, *Prof. Dr., Bahçeşehir Ü.* | Musa Taşdelen, *Prof. Dr., Sakarya Ü.* | İlhan Tekeli, *Prof. Dr., ODTÜ* | Mete Tunçay, *Prof. Dr., Bilgi Ü.* | Mümtaz'er Türköne, *Prof. Dr., Gazi Ü.* | Ali Murat Yel, *Dr., Fatih Ü.*

Redaksiyon
Hatice Işılak

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık
EDAM

Masaüstü Yayın Hazırlık
Kızkulesi Yay. ve Tan. Hiz.

İç Düzen
Ahmet Karataş

Baskı & Cilt
Alemdar Ofset
Dilek Mücellithanesi

Dağıtım
DPP (212) 611 1111
Atlas Yay. Dağ. (212) 511 6144
Kızkulesi Kültür Mer. (216) 341 0865
Nobel (312) 434 3897

Abonelik
ABONET
Tel: (+90 212) 2227206
Faks: (+ 90 212) 2222710
E-mail: abonet@abonet.net
URL: www.abonet.net
Abone Dağıtımı: AKTİF DAĞITIM

İletişim
SİVİL TOPLUM DERGİSİ
Kısıklı Mh. Alemdağ Cd.
Yanyol Sk. No: 5 Kat:1
Üsküdar 34692 İstanbul
Tel: (+90 216) 481 30 23
Faks: (+90 216) 481 31 36
www.siviltoplum.com.tr
siviltoplum@siviltoplum.com.tr
siviltoplum@edam.com.tr

Sivil Toplum hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar hakem raporuna göre yayımlanır. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın yayınlanmasın iade edilmez. Sivil Toplum Dergisi Sociological Abstracts ve Sociological Information'da indexlenmektedir.

SİVİL TOPLUM
Yıl 1
Sayı 4
Ekim-Kasım-Aralık 2003

İçindekiler

Kamusal Alan ya da Siyasetin Ön Bahçesi
Mustafa Aydın 7-18

Türkiye'de Devlet(çiliğ)in Çöküşünün Bürokratik Nedenleri
Mehmet Dikkaya 19-24

Amerika'da Sivil Toplum ve Sivil Dinin Temelleri
Yasin Aktay 25-44

Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği
Ahmet Karadağ 45-58

Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık
Gülgün Erdoğan Tosun 59-73

21. Yüzyılı Şekillendirecek İki Anahtar Kavram Olarak Küreselleşme ve Sivil Toplum
Mustafa Acar 75-83

Siyasette Değişen Parametreler
Burhanettin Duran 85-104

Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişmesi İçin Devlet Değişmeli
Röportaj: Mustafa Erdoğan 105-111

Sivil Toplum Kuruluşlarında Gelişmeye Giden Yolda Bir Araç: Benchmarking
Yılmaz Yaman 113-121

Tanıtım ve Değerlendirmeler 122-142
Dünyada veTürkiye'de Tüketici Hakları ve Tüketici Örgütleri *M. Bülent Deniz* • Arı Hareketi *Aytuğ Atahan Aslan* • Sivil Toplumu Geliştirme Programı (STGP) *Tuba Çameli* • Site Tanıtımı • Kitap Tanıtımı *Hakan Çopur, Yılmaz Yaman*

Amerika'da Sivil Toplum ve Sivil Dinin Temelleri[1]

Özet:
Bu yazıda Amerika'da sivil toplumun tarihsel ve kültürel kökenleri irdelenmektedir. Amerikan toplumu Alexis de Tocqueville'in Democracy in America başlıklı meşhur kitabında kendi kendini sivil düzeyde örgütleyebilme konusunda sergilediği üstün performansla nitelenmektedir. Bu özelliği dolayısıyla Amerika'da her türlü işin yapılması için her türlü gönüllü sivil örgütlenmelerin mevcudiyeti göze çarpmaktadır. Bu yazıda Amerika'nın bu örgütlenme istidadının din-devlet ilişkilerine yansımaları veya din-devlet ilişkilerinin böylesi bir toplumsal yapıdan nasıl etkilendiği örneklerle gösterilmektedir. Amerika bir bakıma da Avrupa'dan dini baskılar yüzünden göç etmiş belli din cemaatlerinin kurduğu bir ülkedir ve halen bu cemaatlerin toplumun ve yönetimin her düzeyinde önemli ağırlıkları bulunmaktadır. Bu çerçevede din-devlet ilişkilerinde hangi tarafın diğerini araçsallaştırdığını sormak anlamlıdır. Din ve devlet arasına konulmuş olan laiklik duvarının hem sivil toplum açısından hem de devletin toplumsal sermaye ihtiyacını karşılamak bakımından oldukça işlevsel olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle sivil din kavramının veya olgusunun Amerikan rubunun bir projesi olmaya daha yatkın olduğu düşünülebilir.

Atıf:
Aktay Y. (2003). Amerika'da sivil toplum ve sivil dinin temelleri. *Sivil Toplum* 1 (4), s. 25-44.

Yasin Aktay, Doç. Dr.
Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü • E-Posta: yaktay@yahoo.com • Adres: Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü Konya

Çalışmalarından Seçmeler:
Önce Söz Vardı: Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme (Erol Göka, Abdullah Topçuoğlu ile birlikte), Ankara, Vadi Yayınları, 1996 ✎ Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm (Abdullah Topçuoğlu ile birlikte), Ankara, Vadi Yayınları, 1996 ✎ Din Sosyolojisi (M. Emin Köktaş ile birlikte), Ankara, Vadi Yayınları, 1998 ✎ Türk Dininin Sosyolojik İmkanı, 975-470-759-6, 252, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999 ✎ İslam Toplumları Tarihi (Ira M. Lapidus'tan Çeviri), İstanbul, İletişim Yayınları, 2002 ✎ "Cumhuriyet: Bir Hiper-Gösteren", Tezkire, sayı 16, 1998. ✎ "Cumhuriyet, Toplumsal Değişim Söylemleri Ve Demokrasi", Yeni Türkiye Dergisi, sayı, 1998. ✎ "Formanın Rengi Sermayenin Rengine Karışırsa",Düşünen Siyaset, sayı: 2, 1999. ✎ "Küreselleşme ve Siyasal Metafizik", Umran, Sayı: 72, Haziran, 2000 ✎ "Modernizmin Aydınlanma Vehmi", Toplumbilim Dergisi, Sayı: 11, Temmuz 2000 ✎ "Sınırlarına Sığmayan Demokrasi ve İslâm", İslâmiyat, cilt 2, sayı: 2, Nisan-Haziran 1999. ✎ "Türkiye'nin Beden Siyaseti ve Sembolik Kapitalizmi", Birikim Dergisi, sayı 152-153, Aralık 2001-Ocak2002

Giriş: Sivil İnisiyatifin Toprağı

Alexis de Tocqueville'in, Amerikan toplumu üzerine 1833-1835 yılları arasında Amerika'ya yaptığı bir yolculuk esnasındaki gözlemlerini topladığı *Democracy in America* başlıklı kitabı, Amerikan toplumunun sivil yapısı ve Amerika'da dernekler, sivil toplum kuruluşları ve dinî cemaatlerin rolü üzerine yazılmış en kavrayıcı ve çerçeve çizici kitap olma özelliğini koruyor. Demokrasinin, bütün kurum ve kuruluşlarıyla birlikte, Amerika'daki kültürel ve sosyal temellerini çok dikkatli ve kavrayışçı bir şekilde gözlemleyen üstadın kaydettikleri, Amerikan toplumunun sosyolojik analizinde pozitif imgeler yaratma noktasında ilginç bir işleve sahip olmuştur. Denilebilir ki, Tocqueville'nın Amerikan toplumu hakkında aktardıkları, daha sonraki hem Amerikan sosyolojisinin hem de demokrasi kültürü hakkındaki literatürün sosyolojik klişelerini esaslı bir biçimde şekillendirmiştir; bundan sonra konuyla ilgilenen sosyologların önünde hazır düşünce kalıpları oluşturmuştur.

Örneğin bu klişelerden birisi Amerikan demokrasisinin en önemli kökenlerinden birisi olarak Amerikan halkının çok kolay örgütlenme kabiliyetini ve kültürünü kaydeder. Tocqueville'in gözlemlediği kadarıyla Amerika'da her yaştan, her siyasî ve toplumsal eğilim veya statüden insan herhangi bir işin yapılması için kolaylıkla bir araya gelmekte, bel-

[1] Bu yazı Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından sağlanan doktora sonrası bursla bir kısmı ABD'nin Utah eyaletinde sürdürülen çalışmaların bir parçasını oluşturmaktadır. Yazının bu hâli, Konrad-Adenauer Vakfının 10-11 Ekim 2002'de İstanbul'da düzenlediği *Devlet-Din İlişkileri – Farklı Modeller, Konseptler ve Tecrübeler* başlıklı konferansta sunulmuş olan "Amerika'da Din-Devlet İlişkileri ve Cemaatlerin Rolü" başlıklı tebliğin geliştirilmiş bir versiyonudur.

lı dernek veya birlikler altında örgütlenmektedirler. Sadece herkesin zaten katıldığı, toplumun genel örgütlü yapısı içinde yerini aldığı ticarî şirketler veya üretim şirketleri içinde değil, fakat, dinsel veya ahlâkî, ciddî veya beyhude, genel veya sınırlı, irili ufaklı her türlü birlik içinde örgütlenmektedirler. Amerikalılar eğlenmek için, din okulları kurmak için, oteller inşa etmek için, kiliseler kurmak için, kitapları yaymak için, ücra köşelere misyonerler göndermek için bir araya gelir, örgütlenirler. Hastanelerini, hapishanelerini ve okullarını hep bu tarz içinde oluştururlar (Tocqueville, 1961).

Avrupa'nın farklı yerlerindeki teşebbüslerin mahiyetine karşılaştırmalı olarak dikkat çeken Tocqueville, örneğin, Fransa'da herhangi bir girişime bizzat devletin önayak olduğunu, İngiltere'de büyük bir soylu kesimin bulunduğunu kaydettikten sonra Amerika'da ise, tamamen kendi kendini örgütlemiş sivil toplulukların, birliklerin veya derneklerin bulunduğunu tespit ediyor. İngilizler yapmaları gereken herhangi bir işi tek başlarına üstlenebilirler. Bu konuda başkalarıyla dayanışmaya girmeye, birlikler oluşturmaya veya örgütlenmeye çok fazla ihtiyaç duymazlar. Oysa Amerikalılar bir kişinin tek başına yapabileceği bir çok işi bile yapmak için başkalarıyla bir araya gelirler. O kadar ki, yapılan işler âdeta insanların bir araya gelmesi için bir vesile olarak düşünülmektedir (Tocqueville, 1961).

Bütün bu gözlemleri bir adım daha ileri götüren Tocqueville, belli düşüncelerin kabulüyle ilgili farklı toplumların tecrübelerini de karşılaştırır. Buna göre aristokrasinin hâkim olduğu yerlerde yeni bir düşünce ortaya çıktığında veya herhangi bir insan yeni bir düşünce geliştirdiğinde, bunu kendisinin de durduğu yüksek platformun bir kenarında tutar, onu kitlelere ulaştırmak veya benimsetmek için kendi yolunu geliştirir. Demokratik toplumlarda bu yol genellikle devletin üstlendiği bir yoldur. Özellikle Tocqueville'in de mensubu olduğu Fransa gibi ülkelerde belli bir düşüncenin kitlelere ulaştırılabilmesinin yolu onun hükûmet desteğine sahip olmasıdır. Hükûmetin desteklediği ve yaygınlaşmasını gözettiği düşünceler, bireylerin özgün duygu ve heyecanlarını yansıtmaktan ziyade kitlesel çapta bir motivasyon üretmeyi hedefleyen, siyasî yüklemi ağır düşüncelerdir. Bunlar da genellikle vatandaşlar arasında eşitliği gözettiğinden, aristokrat toplumlarda ortaya çıkabilen bireysel düşünce girişimlerinin muhtemel potansiyellerini bastırıcı bir işlev görürler. Oysa Amerika'da modern demokratik toplumların eşitlikçi ideolojileri ve uygulamaları dolayısıyla kendiliğinden baskılanan özgün düşünce ihtimalleri, insanların şu veya bu nedenlerle bir araya kolaylıkla gelebilme imkânlarından dolayı bütün canlılığıyla tekrar ortaya çıkabilmektedir. Amerika'da herhangi bir insan yeni bir düşünce edindiği zaman ilk yaptığı iş bunu bir başkasına aktarmak ve bu düşüne etrafında bir birliktelik tesis etmektir. Bu birlikteliği tesis edemiyorsa, yani yeni düşüncesine bir müşteri bulamıyorsa zaten bir şey olmuyor. Aksi taktirde bu düşüncenin bir dernek, bir sivil toplum kuruluşu, bir kilise veya başka herhangi bir oluşum adına kamuoyunda dillendirilmesi ve geliştirilmesi için yeterli zemin oluşmaktadır. O kadar ki, "Amerika'da ahlâkî ve entelektüel birlikteliklerden daha fazla dikkat çekici bir şey yoktur" (Tocqueville, 1961: 200-1).

Amerika'da birliktelik kültürünün bu kadar yaygın olmasının bir dizi kültürel sebebi vardır. Tamamen göçe dayalı bir toplum olmak ve göç edilen yerden getirilen kültürel ögeler kadar, göç etmeye yol açan tecrübelerden çıkarılan dersler ve dahası, gelinen yeni yerde edinilen yeni tecrübelerin öğrettiklerinin toplamı var bu kültürün içinde. Göç eden insanların, hele bir de belli ortak dinî, etnik veya kültürel özellikleri dolayısıyla göçe zorlanmışlarsa, geldikleri yeni

yerlerde her türlü duruma bir cemaat bilinciyle karşılık vermelerinden daha doğal bir şey olamaz. Amerika'nın oluşturulması tecrübesinde bu dayanışma ağının önemli bir etkisi olduğunda kuşku yoktur. Bu tecrübelerin içinde de Avrupa'daki din kavgalarından kaçmaya zorlanan insanların tecrübeleri çok önemlidir. Çünkü bir tecrübeyi, hele bir çile ve ıstırap tecrübesini bütün yoğunluğuyla bir cemaat düzeyinde karşılamış ve yaşamış bir toplumsallık söz konusudur. Bu cemaat tecrübelerinin sivil inisiyatifler için, hükümet dışı toplumsal örgütlenmeler için, hatta hükümetler kurmada gerekli olan millî inisiyatifler için önemli bir potansiyel barındırdığı bir gerçektir. Amerika'da son zamanlarda "toplumsal sermaye" kavramı etrafında gelişmekte olan tartışmalar, bir toplumda insanların herhangi bir resmî zorlama veya inisiyatif olmaksızın kendi kendilerine örgütlenebilmelerinin bir gerekçesi olarak dinin bu özelliğine gönderme yapmaktadır. Bu yazıda ele alacağımız gibi, Amerika'da din, her bakımdan bu sermayenin en önemli kaynağı sayılmaktadır. Buna rağmen bu tartışmanın son zamanlarda canlanmış olmasının sebebi bu sermayenin hasılasında son zamanlarda ciddî bir azalmanın kaydedilmiş olmasıdır. Yani en önemli sermayesi, sivil inisiyatif, kendi kendini örgütleyebilme yeteneği olan Amerika bu en önemli sermayesinin artık eskisi kadar canlı bir üretime konu olmamasından dolayı ciddî bir kaygı duymaktadır. Bu kaygılar da bir çok başka vesileyle olduğu kadar "toplumsal sermaye" tartışması vesilesiyle de izlenebilir.

Bu yazıda ise, Amerika'da dinin güçlü bir sivil toplum veya toplumsal sermaye kaynağı olmasının, özellikle din-devlet ilişkileri düzeyinde hangi düzenlemelerle korunabildiği, devleti kuran inisiyatif olarak dinsel kimliğin zamanla laikleşen bir devlet açısından nasıl araçsallaşabildiği üzerinde durulacaktır. Doğrusu bu problematiği bu şekilde formüle etmenin kendisi bile ilk etapta bir soruyu doğuruyor: Amerika'da din mi devletin aracıdır yoksa devlet mi dinin aracıdır? Bir dönem üzerinde durulan "sivil din", Amerika'daki dinin kendi "sivil" inisiyatifinin bir projesi midir, yoksa devlet iradesinin dinde bulmak istediği potansiyellerin bir projesi midir?

Bilhassa 11 Eylül olaylarına gerekçe olarak başlatılan Orta-Doğu seferlerine alttan alta yüklenen anlamlar, Amerika'da yasal düzeyde çok iyi formüle edilmiş laikliğin, din-devlet ayrılığının bir "WASP takiyyesi" olduğunu düşündürtmeye başlamıştır. Doğrusu bu durum, Amerika'nın beş yüz yıllık tecrübesinden süzülmüş, bir çok bakımdan öğretici, zengin birikimine uyarlanabilecek tehlikeli ve faydasız bir indirgemecilik olur. Burada dinin özellikle sivil inisiyatifler veya yeni deyimiyle toplumsal sermayeler üretebilme kapasitesinin din-devlet ilişkilerinin kendine özgü düzenlemesiyle nasıl mümkün kılınmış olabileceği üzerinde durulacaktır.

Devlet Kuran Sivil İnisiyatif: ABD'de Dinî Cemaatler

Tocqueville özellikle Avrupa'daki din kavgaları tecrübesini geride bırakarak bu topraklara yerleşmiş olan Hristiyanların burada sergiledikleri yeni dinsel biçimlerin Avrupa'dakiyle kıyaslandığında nasıl bir farklılık yaratmış olduğuna dikkat çekiyordu. Buna göre göç edilen ilk bölgeler, New England bölgesi, Papa'nın otoritesinden kurtulduktan sonra başka hiç bir dinin üstünlüğünü tanımayan insanlarca doldurulmuştur. Bunlar Yeni Dünya'ya yeni bir Hristiyanlık biçimi getirmişlerdir. Bu dini tanımlayabilecek en iyi deyim "demokratik ve cumhuriyetçi bir din" olabilirdi (Tocqueville, 1961: 40-8,150-8).

Oysa Tocqueville'in bu değerlendirmelerine konu olan Amerikan Hristiyanlığı 250-300 yıllık bir Amerika tecrübesine sahipti ve kuşkusuz bu özel biçimini hemen bu kıtaya gelir gelmez ortaya koymamıştı.

Gerçekten de Amerika Birleşik Devletlerinin kuruluşunda on yedinci yüzyılda Avrupa'daki dinî baskılardan kaçarak kurtulmak ve kendi inançlarını özgür bir biçimde yaşamak isteyen değişik dinî grupların belirleyici bir rol oynadığı bilinmektedir. Kuruluştaki bu esaslı rol, Amerikan siyasî ve kamusal hayatının şekillenişinde de belirleyici olmuştur. Yeni İngiltere olarak adlandırılan bölgedeki koloniler, özellikle New Jersey, Pennsylvania ve Maryland bölgeleri Amerika'da dinlerin ekim havzaları olarak bilinir. Amerika Birleşik Devletlerinin kurucu hareketlerinin de beşiği olan bu bölgeye gelenlerin az bir kısmı balıkçılık imkânlarının mevcudiyeti, iyi toprakları içeriyor olması ve iyi bir geçim için elverişli bir bölge olması gibi tamamen seküler gerekçeler aramışlarsa da, bu insanların çoğu, doğru olduğunu düşündükleri inançlarını özgür bir biçimde yaşamak isteyenlerden oluşuyordu. Amerika'da din-devlet ilişkilerini düzenleyen bütün detaylarda bu dönemdeki Avrupa'da yaşanan din savaşlarının trajik tecrübelerinin etkisi hissedilir. Avrupa'da hem Protestanların hem de Katoliklerin toplumsal düzen anlayışları eşit derecede homojen, saf, katışıksız bir toplum öngörüyordu. Her ikisi de devlet adamının görevinin toplumun bu saflığını korumak olduğu yargısında birleşiyordu. Bu tasavvur, çoğunluk dinine mensup olanlar arasında yaşayan azınlıkların da sürekli takibat altında yaşamalarını beraberinde getiriyordu. Avrupa'nın her tarafına sirayet etmiş olan bu anlayış devlet gücünü yanına aldığı her yerde kanlı imha uygulamalarına yol açıyordu.

Dolayısıyla, Amerika'ya cemaat hâlinde göç eden insanlar kendi liderlerinin kendileri için Tanrı'nın inayetiyle kurmayı başaracakları şehirleri, onca zulüm ve baskıdan sonra Tanrı'nın kendilerine bahşedeceği bir tür vadedilmiş toprak olarak görüyorlardı. Bu yüzden New England kolonileri bir çeşit İncil Eyaletleri olarak düşünülür. Çünkü bütün vatandaşlar hayatlarının her aşamasında dinî metinlerin düsturlarına uyma arayışı içindeydiler. Hatta dinî metinler ceza yasalarını da tayin ediyordu.

Ancak, bu insanların bu kadar büyük eziyetler çekerek bu topraklara ulaşmış olma tecrübeleri ilk zamanlarda, bütün dinlere karşı özgürlükçü veya hoşgörülü bir tutum geliştirmelerini sağlamamıştır. Aksine önemli bir kısmı yeri geldiğinde başka dinlere mensup olanlara aynı baskıları uygulama istidadını göstermişlerdir. Örneğin kendileri de Avrupa'daki dinî baskılardan kaçarak Amerika'ya yerleşmek zorunda kalmış olan Püritenler Eski Dünya'ya ait söz konusu anlayışın, yani "saf toplum" veya dinin tek biçimliliği anlayışının teolojik temellerine burada da sadık kalmışlardır. Hatta Amerika'daki yerleşimin ilk icraatlarını yönlendiren, bir dinsel hoşgörü konsepti değil, aksine oyun bozanların toplumdan ayıklanması ve bir toplumsal bütünlük ve aynılık oluşturma konseptine dayalı bir hoşgörüsüzlüktü. Bu nedenle on yedinci yüzyılın ortalarında Püritenlerin hâkim olduğu bölgelerde Püritenliğe karşı çıkanlar idamı göze almak zorunda kalıyorlardı. Nitekim 1659 ile 1661 yılları arasında Püritenlik içerisinde, bir çeşit radikal Püritenlik yönünde bir sapmayı temsil eden bir mezhep olan Quakerlara mensup dört kişi idam edilmiştir. 1659 yılından başlamak üzere Virginia eyaletinde, itaat etmemekte direten Quakerlara karşı, idam cezasını da içeren, anti-Quakers yasaları ihdas edilmiştir (Library of Congress, 2002).

Yine de Tocqueville Amerika'ya görece kısa bir ziyaret esnasında tanık olduğu manzarada Amerika'da demokrasinin gelişmesinde Hristiyanlığın özellikle bu topraklarda Avrupa'dakine kıyasla geliştirdiği yeni değerlerin veya biçimlerin önemli bir rolü olduğunu kaydetmekte haksız değildi. Belki de bu çatışmalar, büyük umutlarla yerleşilmiş bu yeni topraklardaki durumun Avrupa'dakine doğru gelişmekte olduğu yönündeki kaygıları uyandırmış, insanları erken zamanda uyarmış ve din-devlet ayırımının belli bir dinin diğer dinler üzerinde bir baskı unsuru olmaktan ziyade bütün dinlerin ortak yaşama kültürü içerisinde razı olabilecekleri bir ortak zemin olarak yapılanması ilkesini oturtmaya sevk etmiştir. Rousseau'nun Hristiyanlık hakkında, özellikle toplumsal sözleşme bağlamında sahip olduğu olumsuz kanaat ve değerlendirmelerine karşı, Tocqueville'in Amerika incelemeleri, Hristiyanlığın bambaşka bir yorumu imkânını gösterme özelliğine de sahiptir. Avrupa'daki deneyimlerine bakarak Hristiyanlığın başka dinden olanlara asla hoşgörü gösteremeyecek bir din olduğunu, dolayısıyla da bir toplumsal sözleşme ortamının oluşmasını engelleyeceğini düşünen Rousseau'ya karşılık[2] Tocqueville, Hristiyanlık gibi bir dinin Amerika'daki deneyimlerinin, nasıl demokratik bir kültürün harcını oluşturabildiğini gösteriyor. Bu inceleme bazı dinsel inançlarla demokratik kültür arasında yapılan özcü kıyaslamaların bazen ne kadar yanıltıcı olabildiğini de çok iyi örnekliyor. Bugün demokratik kültür ile İslâm arasında aranan veya yok sayılan uyum beklentisinin içerdiği özcülükle kolaylıkla karşılaştırılabilir bir örnektir bu. Tocqueville'nin tespitine göre Amerika'da din açık siyasal çatışmalardan çekilmiş olması itibariyle inanç ve yaşam tarzları için 'demokratik hayatı düzenlemek suretiyle devleti düzenleyen' temel bir çizgi sağlamıştır (Turner, 1994: 52).

Sekülerleşme ve Amerikan Yaşam Tarzı

Sekülerleşmeyle ilgili teorilerin önemli bir kısmının ampirik arka plânında Amerikan hayat tarzıyla ilgili görüntüler vardır. Amerika'da sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte gündelik hayatın devletin herhangi bir müdahalesine bağlı olmaksızın tamamen kendiliğinden süreçlerle dinin etkisinden hızla arınması, Amerikan yaşam tarzında ilk anda göze çarpabilecek şeylerden birisidir. Hızla akıp giden telâşlı bir iş hayatı, Wall Street görüntüleri içerisinde parasına para katmaktan başka bir derdi olmayan, yemek yemeye bile ayakta ve fast food tarzlarında fırsat bulabilen insan manzaraları, baş döndürücü bir trafiğin telâşlı koşuşturmacaları arasında insanın zaten her hangi bir dinî etkinliğe yer ayıramayacağı varsayılıyordu. Bunun üstüne bir de dünyanın her tarafına eş zamanlı olarak pompalanan ve dünyanın her tarafında da alıcı bulmakta zorlanmayan Hollywood görüntüleri eklendiğinde, din gerçekten de başta modern insanın hayatında, özelde de Amerikan hayat tarzında oldukça marjinal, ihmal edilebilir, önemsiz bir ayrıntı olarak görünüyor. Modernleşme sosyolojisinin sıkça başvurduğu bu analizler sekülerleşmeyi, böylece din ve devlet ilişkilerinden ayrı bir sorun-

[2] Rousseau'nun ideal bir toplumsal sözleşme ortamında din ile siyasetin ayrılmasına karşı olduğu ve her ikisinin dengeli bir şekilde mezc olduğu bir siyasal model hayal ettiği anlaşılıyor. Bu çerçevede Hz. Muhammed'in din ve siyaseti birbiriyle başarılı bir biçimde bir arada kaynaştırdığını düşünen Rousseau, bu başarılı sistemin bazı barbarların İslâm'ın topraklarını istila etmesiyle yeniden bir din-devlet ayrılığına saptığını savunuyor (Rousseau, 1993). Adına sivil din dediği bu model Hristiyanlığa uyarlandığı taktirde, Hristiyanlığın mevcut hâlinden çok taviz vermesi gerektiğini düşünen Rousseau'nun "sivil din" taleplerinin bugünkü Amerika'nın bütün dinlerin olumlu yönlerinden yararlanarak bir vatandaşlık profili oluşturma uygulamalarında gerçekleşmekte olduğu üzerinde duruluyor.

sal olarak alıyordu. Yani devlet dini özendirmeye çalışsa bile modern hayatın kendiliğinden gelişen süreci, dinsel duyarlılıkları hayattan silip süpürüyor. Marx'ın *Komünist Manifesto*'da "Katı olan her şey buharlaşıyor" diye dile getirdiği korkunç değişim hızı her şeyden önce dine karşı işliyordu. Bu modernleşme algısı, modernleşmeyle dinin birbirine karşı işleyen süreçler olduğu yönünde beklentilere kaynaklık ediyordu.

Oysa, özellikle Amerikan örneği, ne modernleşmeyle dinin birbirine karşı işlediği tezini ne de gündelik hayatta dinin etkisinin zannedildiği kadar azaldığını gösteriyor. Esasen Amerikan örneği incelendiğinde sekülerleşme teorilerinin işleme mantığıyla ilgili önemli bir ayrıntı ortaya çıkıyor. Bu teoriler baştan başa tamamen dinsel olarak yaşanan bir hayata karşı dinin tamamen ortadan kaybolmuş olduğu iki dünyayı birbirine karşı koyuyor. Oysa ne tamamen dinsel olarak yaşanan bir hayat vardır ne de tamamen dinden arınmış bir hayat. Tümüyle dinî kurallara göre yaşadığı varsayılan toplumlarda veya dönemlerde hatta teokrasilerde bile insan eylemlerinin önemli bir kısmı tamamen dünyayla ilgilidir ve ancak topluca bir ritüelle veya sembolik bir başlangıçla, örneğin bir dua veya bir besmele ile meşrulaştırılmaktan başka doğrudan dinle veya dinin metafizik boyutuyla hiçbir ilişkileri yoktur. Ancak modernleşme söylemlerinde âdeta dinsel veya büyüsel bir fanus içerisinde doğup yaşayan insanlar tasviri, örneğin, namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, sarık sarınıp sakal bırakmaktan başka bir işi olmayan bir Müslüman tipi; Haç çıkarmaktan, domuz eti yemekten ve kiliselerde ilâhiler söylemekten başka bir işi olmayan bir Hristiyan tipi veya Ağlama Duvarının önünde sallanarak dua okumak ve dinî kıyafetlerini özenle düzeltmekten başka bir şey yapmayan insan klişeleri, dinsel dünyayı temsil eden insan manzaraları olarak özenle işlenir. Oysa, bu klişelerde yakalanan sahneler o insanların hayatlarında çok geçici, çok istisnaî hâllerdir. Yani dinini yaşama azminde bir Müslüman bile günde sadece beş kez namaz kılar, geriye kalan hayatının her aşamasında diğer insanlar gibi yaşar. Dinini iyi yaşamak isteyen bir Yahudi için cumartesi ibadetine haftada bir gün sıra gelir, geri kalan hayatında onu başkalarından ayırt etmek mümkün olmayabilir. Bir kıyafet varsa bu ayırım yapılabilir; ama aynı kıyafet altında da gündelik hayatın rutin işlemleri bakımından diğer insanlarla arasında çok az fark vardır. Bu açıdan bakıldığında, seküler addedilen bir hayat tarzı ile dinsel addedilen bir hayat tarzı arasındaki görünen farkın ihmal edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir.

Amerikan yaşam tarzında da bir Mormon genellikle son derece yüksek bir dindarlık seviyesine sahiptir. Hayatının her aşamasını dininin çok orijinal ve yaratıcı düzenlemeleriyle şekillendirmiş değildir. Buna karşılık en yüksek düzeydeki dindarlık seviyesini kat etme yolu deyim yerindeyse sadece "vaftiz" etmekten ibaret bir şeydir ki bu, hayatın rutin akışına dinsel bir anlam vermektedir. Yoksa son derece modern ve iyi giyimli görünüşüyle, kentli hayat tarzı içinde ilk bakışta diğer insanlardan ayırt edilemeyecek şekilde seküler dünyanın bütün düzeylerinde yerini alır. Fabrika işçisi, öğretim üyesi, fabrikatör, bankacı, yatırımcı vs. her şey olabilir. Amishler, fundamentalist Yahudiler ve bazı özel tarikatlar gibi dış görünümleriyle de ayırt edilmeye dinsel bir önem atfeden dinleri dışarıda tutarsak, bir çok dine mensup insanların, son derece dindar oldukları hâlde, modern hayata katılımlarında ciddî bir sorun yaşamadıkları görülebilir. Üstelik bu uyum sadece modern hayatın mecburiyetlerinin dayattığı bir zorunluluktan ibaret de değildir. Genellikle bu dinlerin geleneklerinde mevcut olan yorum imkânları bu tür bir uyumun, adına "uyum" demeyi gerektirmeyecek kadar kendiliğinden bir süreç olarak yaşanmasını sağlar.

Bununla şunu söylemeye çalışıyorum: Bir çok yerde olduğu gibi Amerika'da da dinin bir hayatın tamamına damgasını vurma tarzı genellikle birkaç sembole indirgenebilir bir durumdadır. Genellikle kamusal hayatta dinsel sembolleriyle yer almak, okul müfredatlarında evrim teorisi veya inançlarına aykırı diğer derslerin okutulması, okullarda veya bazı kamusal törenlerde belli dinlere ait sembollerin taşınması veya bazı duaların okunması, kürtaj ve sair konular, din ve devlet ilişkilerinin sınırlarının çizildiği hatları oluşturmaktadır. Bir din bu konuda verdiği mücadelede başarılı olduğunda, bağlıları kendilerini büyük bir mesafe kat etmiş görmekte, buna karşılık din ve devletin ayrılmasını savunanlar bu konularda mevzi kaybettiklerini düşünmektedirler. Oysa din ve devlet ilişkilerinde bir sorundan bahsedildiğinde ilk akla gelen belli bir dine mensup olanların bütün toplumsal hayatı kendi dinlerine göre yaratıcı muhayyilenin bütün sınırlarını zorlayarak dönüştürmesi gelmektedir ki, dinlerin çoğunun hayatı belli sembolik ritüellerle vaftiz etmek veya kutsamaktan başka bir yönelimleri olmaz. Tabiî ki bu süreç biraz daha karmaşıktır ve sadece dinsellik veya dünyeviliğin doğasına ilişkin tartışmalarla değil, aynı zamanda kimlik ve medeniyet algısıyla da ilgili burada girmeyi gerekli görmediğimiz karmaşık içerimlere sahiptir. [3]

Nitekim Amerika'da 1995'te düzenlenen bir ankette dinin halkın % 60'ı için "çok önemli", % 28'i için "oldukça önemli" olduğu ve ancak % 11'i için "çok önemli olmadığı" sonucu çıkmıştır. Ama dinin kendileri için çok önemli olduğunu söyleyen insanların hayatlarında dinin diğerlerine oranla gözle görülür ne kadar bir fark oluşturduğu üzerinde durmaya değer (Ginsberg vd., 1997: 55).

Amerika'da bir çok insan için dinler siyasal katılım konusunda her birinin ön plâna çıkardığı duyarlılıkları bağlamında bir çeşit örgütsel alt yapı işlevi görmektedir. Örneğin Zencilerin kiliseleri *sivil haklar hareketi* için elverişli bir ortam oluşturmuştur. Zencilerin liderleri de millî veya yerel siyasetlerde önemli roller oynamaya devam etmektedir. Yahudiler de bir grup olarak siyasette oldukça etkindir, ama bunların etkinlikleri dinsel yapıları aracılığıyla olmaktan ziyade, başka bir takım faalıyet kurumları yoluyla olmaktadır. Bu tür kurumlar arasında Amerikan Yahudi Kongresi, Karalama Karşıtı Cemiyeti (Anti-Defamation League) ve Amerikan Yahudi Cemaatleri vardır.

Beyaz Katolikler ve ortalama Protestanlar için kilise örgütleri siyasal katılımı örgütlemenin merkezleri değildir, ama buna rağmen her ikisinde kilise liderliği kamusal meselelerde güçlü tavırlar alır. Örneğin, Katolik kilisesi kürtaj konusunda oldukça güçlü tavırlarıyla ön plâna çıkmıştır. Kürtaj meselesi hakkında yürütülen tartışmalar da zaten Amerika'da lâikliğin, veya din devlet ilişkilerinin sınırlarının çizilmesini sağlamakta, bu tartışmalarda söylenenler

---

[3] Bir Hristiyan veya bir Yahudi, bir Budist, bir Müslüman nasıl hatırlanır? Genellikle onları hatırlatan bazı sembolik hareketleri göz ardı edildiğinde hayatın toplamına katılımları bakımından hepsinde bir aynılık veya benzeşim söz konusudur. Diğer sembolik eylemlerin, örneğin, namaz, kilise duası, cumartesi ayinleri veya yiyeceklerine gösterilen dikkatin önemsiz olduğu tabiî ki söylenemez. Ama bu tür sembolik hareketlerin işlevlerine dikkat etmek gerekiyor. Tabiî ki din sosyolojisinin siyaset sosyolojisiyle kesiştiği bu noktada bir toplumun kendini kimliklendirme sürecine ışık tutan bu semboller, başkalarıyla kendileri arasına bir fark oluşturma işlevine sahip oldukları kadar, görünüşte diğer hayatlarla tamamen benzeşen kendi hayatlarını vaftiz etme özelliğine sahiptir. Bir Müslümanın bir işe besmeleyle başlaması özünde başkalarınınkiyle aynı türden olan hareketine özsel bir farklılık yakıştırır. Hayatlar arasındaki farklar giderek kapandığı hâlde, sekülerleşme, din-devlet ilişkilerinde, fark yaratıcı sembollere atfedilen önemin artmasına neden olmaktadır. Bu da siyasal katılım düzeyinde kendini daha fazla hissettiren sonuçlar yaratır.

Amerikan liberalizminin veya laikliğinin neye benzemesi gerektiğinin söylendiği vesileleri oluşturmuştur. Bazen bir ritüel üzerinde veya bir eylem biçimi üzerinden yürütülen kavganın bütün varoluş biçimlerine damgasını vurması söz konusudur. Dindar gruplar, Amerika'da olduğu gibi bir kilisedeki yemin konusunda, kamusal mekânlarda on emirin bulundurulması konusunda veya özellikle kürtaj konusundaki mücadelelerinde inanılmaz derecede ısrarlıdırlar. O kadar ki, yakın zamanlarda Atlanta'da bir kürtaj polikliniğinin Hristiyan gruplarca bombalanması Amerika'da fundamentalist Hristiyanlığın zaman zaman sivil bir dinin sınırlarını çok fazla aşan taleplere ve etkilere sahip olduğunu göstermiştir.

Ayrıca Katolik piskoposları diğer kamusal meselelerle ilgili tavırlarını ortaya koyan papazlık bildirileri yayınlarlar. Bütün bu tavırlarıyla Amerikan demokrasisinin ve liberalizminin dayandığı bir çok değerin işlenmesinde dinî cemaatlerin önemli rolleri olduğu bir gerçektir. Örneğin, ekonomik eşitsizlik ve toplumsal politikalar konusunda Katolik Kilisesi genellikle daha liberal tavırlar takınırken Amerikan demokrasisinin dayandığı en önemli esaslardan biri olan "eşitlik" fikrinin veya değerinin yerleşmesine önemli bir katkıda bulunmuştur.

Katoliklerin Amerikan tarihinde böylesi bir katkıda bulunmalarını sağlayan özel durumları, muhtemelen onların önceden yerleşmiş ve yeni dünyayı kurmuş olan Protestanlara karşı kendilerini koruyacak, kendilerine bir mevzi kazandıracak bir değeri eşitlik kavramında bulmalarıydı. Toplumsal olarak daha üstün durumda olan, siyasal düzeyde de bütün kilit noktaları tutmuş olan Protestanlara karşı eşitlik fikrinden daha acil bir ihtiyaç olamazdı. Şimdiye kadarki Amerikan başkanları arasında Kennedy'nin dışında hiçbir Katoliğin olmaması oldukça anlamlıdır. Bu, Katoliklerin eşitlik taleplerinin kendi durumlarına ne kadar uygun olduğunu gösterdiği gibi Amerika'da insanların dinsel tercihlerinin oy verirken önemli bir yer tuttuğunu, dahası Katoliklerin teorik olarak yerleşmesine önemle katkıda bulundukları eşitlik fikrinin en azından bazı politik düzeylerde yeterince işlemediğini de gösteriyor.[4] Nitekim Amerika'daki din sosyologları Protestanların eşitlikten ziyade "bağımsızlık" kavramı üzerinde durduklarını belirtirler.

Tocqueville, Katoliklerin zannedildiğinin aksine son derece demokratik bir topluluk olduğunu söylerken, Katolik Kilisesindeki cemaatin rahip ve cemaatin tamamı arasında net bir şekilde bölünmüş olmasının, yani arada başka hiyerarşik unsurların olmamasının, demokrasiye uyumun önemli bir zeminini oluşturduğuna dikkat çeker. Burada sadece rahibin bir mertebesi vardır onun dışında kalan herkes kendi arasında eşittir.

Buna karşılık bugün Amerika'nın siyasal değerlerinin künhünü oluşturan bir çok unsur, örneğin *demokrasi* ve *özgürlük* veya *bağımsızlık* fikirleri Protestanların Katoliklerle yaşadıkları müsabakalarla hatta bir ölçüde Protestanların anti-Katolik tavırlarından beslenerek şekillenmiştir. Kuzey Amerika'ya yerleşen ve ABD'yi kuran Protestanlar, Katolikliği insan özgürlüğüne veya bireyselliğine kasteden, yozlaşmış, anti-demokratik bir din olarak görüyorlardı.

[4] Her seçimin akabinde olduğu gibi George W. Bush'un da bir WASP olarak başkan seçilmesi üzerine tekrar gündeme gelen tartışmada David Plotz, Yahudilerin, Mormonların ve Katoliklerin Amerikan toplumunun bütün eşitlik söylemlerine ve iddialarına rağmen neden hâlâ başkan seçilemediklerini naifçe sorar. Üstelik yapılan anketler, insanların, kendi dinlerinden olmayan birilerine oy verme konusunda 1937'den bu yana her geçen dönemde artarak daha da yumuşadıklarını gösterdiği hâlde Kennedy'nin dışında bunun bir örneği olmamıştır. Bu da oy verme işleminin göründüğünden daha da karmaşık olarak işlediğini ve dinsel mensubiyet veya kimliğin oy verme sürecinde gittikçe daha etkili bile olduğunu göstermektedir (Geniş bilgi için bkz. Plotz, 2000).

Bu yüzden 1840'larda ilk Katolik dalgası İrlanda'dan göç ederek Amerika'ya geldiğinde buranın yerlileri onları her şeyden önce Anti-Amerikan olarak nitelendirmişlerdir. Bu bakış açısı Protestanların Katoliklere karşı yer yer şiddete başvuran bir husumetine yol açmış, 1844'te Philadelphia eyaletinde bazı Katolik kiliselerinin yakılması, on dört kişinin öldürülmesi ve sokak çatışmalarının yaşanmasına yol açmıştır (Ginsberg vd., 1997).

Tabiî bu *dinsel* farklılıklar aynı zamanda bazı *etnik* farklılıklara da tekabül etmiş ve Protestanlarla Katoliklerin bir arada barış içinde yaşayacakları bir lâiklik modelinin oturmasıyla birlikte bazı konulara bakışlar da bu farklılıklara paralel olarak gelişmiştir. Örneğin, Katolikler mezheplerin özel okullarının kamu imkânlarıyla desteklenmesini istedikleri hâlde, Protestanlar devletin bu tür dinsel kurumları desteklemesine şiddetle muhalefet etmişlerdir. Protestanlar alkol satışları üzerindeki yasakları savunmak ve benzeri ahlâkî konularda kendi konumlarını güçlendirmeye çalışırken, Katolikler bunların kendi dinsel özgürlüklerine bir tecavüz olduğunu savunmuşlardır. Bu etno-dinsel bölünmeler siyasal partilere de yansımıştır. Hatta siyasal partilerin birer "siyasal kilise" olduğu bile söylenmiştir (Ginsberg vd., 1997). 1890'lardan itibaren azalsa bile yine de hâlen Protestanlar ve Mormonların önemli bir kısmı ağırlıklı olarak Cumhuriyetçi Parti'ye; Katolikler ve Amerika'ya sonradan gelen veya Protestanlık karşısında görece mevziler kazanmaya çalışan Yahudiler, Mormonların bir kısmı ve Müslümanlar Demokrat Parti'ye oy vermişlerdir. Son seçimlerde Demokrat Parti başkan adayının yanına ikinci adam olarak İsrail politikalarını hararetle savunan bir Yahudi'yi alması yüzünden Müslümanlar ilk kez olmak üzere ağırlıklı olarak Cumhuriyetçi Parti'ye oy vermiştir. Bush'un başkan seçilmesinde çok az bir oyun belirleyici olduğu göz önünde bulundurulduğunda Müslüman oyunun kendilerine büyük bir pazarlık gücü oluşturduğu tahmin edilebilir.[5]

Tabiî partilere göre dinlerin dağılımından söz açılmışken, şunu söylemek gereklidir. Amerika'da parti programları birbirlerine çok benzediğinden; başka bir deyişle gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde Amerikan politikalarında siyasetten ziyade, neo-liberalizmin kaçınılmaz bir sonucu olarak teknokratlara iş düştüğünden, siyasal farklılık sergileme vesileleri gittikçe azalmıştır. Yani siyasal daralma sadece Türkiye'nin bir kaderi değil, teknokrat yönetimini öncelemeye yüz tutan liberal politikaların yaşandığı her yerde söz konusudur. Bu durumda partiler, yönetimde hangi programların uygulanacağını ifade etmekten ziyade hangi grupların, hangi kadroların yöneteceği gibi, alabildiğine apolitik bir düzeye indirgenirler. Böyle bir momentte dinî cemaatlerin hiçbir siyasal öneri getirmeksizin sadece kendi mensuplarına iktidar sahasında bir yer açmak üzere daha etkin olması da beklenen bir gelişme oluyor. Hem Türkiye'de hem de ABD'de bugün bu açıdan son derece paralel bir süreç yaşanıyor. Nitekim Türkiye'de AKP'ye veya diğer benzer partilere yönelen İslâmcı oylar bütün İslâmcı taleplerinden neredeyse tamamen vazgeçmiş olduğu hâlde, sadece kendi kadrolarını iktidarda görmekle yetinecek bir siyasal talebe kilitlenmiş durumdadır. Ancak salt bu siyasal talebin azımsanamayacak bir siyasî etkisi ve sonucunun olduğu görünüyor.

---

[5] American Muslim Community, seçimlerden önce de siyasal katılım ve oy kullanmanın Müslümanların Amerika'daki varlığını ve gücünü artıracağı yönünde bir kampanyayla Müslümanları hangi partiye olursa olsun her şeyden önce oy kullanmaya davet etmiştir. Oy miktarı ölçüsünde Amerika'nın gerek içte gerek dışta, özellikle İsrail ve Ortadoğu siyasetinde söz sahibi olabileceğini ummuştur.

Sivil Din: Amerikan Ruhunun Din Projesi

Amerika'da din cemaatlerinin etkinlik yarışına fırsat verilmesi her şeyden önce Amerika'nın kuruluş felsefesiyle yakından ilgilidir. Burada Amerika'nın özellikle din ve devlet arasında yerleştirdiği anayasal duvarı sağlam tutmasında, kuruluşunda asıl unsuru oluşturan WASP ağırlığının ciddî bir tehdit görmemesinin etkisi olduğu düşünülebilir. Amerika'nın bu anayasal duvarları örmesinden beri içerdiği demografik kompozisyon dalga dalga gelen göçlerle değişkenlik arz etmişse de, Amerika'nın WASP ağırlığı hiçbir zaman değişmemiştir. Bu ağırlığın altında diğer bütün dinlerin kendi inançlarını özgürce yaşama konusunda verdikleri mücadelelere karşılık Amerikan yönetiminin teorisiyle uyumlu olarak işleyen bir lâiklik uygulamasının hoşgörülü tutumu geçerliliğini korumuştur. Nüfusları ve nüfuzları konusunda kendilerine güvenen ve bir tehdit algılamayacak kadar kendilerini güçlü hisseden Protestanların başka kültür veya dinlere mensup olanlara verdikleri haklar, Protestanların hayatlarında ciddî bir fedakârlık gerektirmemiş, aksine bu haklarla birlikte Amerikan toplumuna dahil ettikleri unsurlarla daha güçlü bir ülkenin inşasını başarmışlardır.

Bu analizlerde Amerika'da din ile devlet ayrılığının aslında dinin kontrolünde (özellikle Protestanlığın kontrolünde) ve dinin iktidar amaçları açısından araçsal bir ayrılık olduğu sonucu çıkabilir. Oysa bir çok lâiklik analizi, tam aksine Amerika'da işleyen ve doğası gereği görece özerk olan siyasî veya ekonomik inisiyatiflerin dini araçsal olarak kullandıklarını da akla sıkça getirir. Buna göre din, aslında daha belirleyici kurumlar olan ekonomi ve siyasetin işlevselliğini artırdığı ölçüde, devlet tarafından teşvik edilen bir üst yapı kurumundan ibarettir (klâsik Marksist bakış). Başka bir ifadeyle Amerika'nın değişik dinlere karşı siyasetlerini belirleyen ve şekillendiren onun belli bir dinsel bakış açısı tarafından yönlendiriliyor olması değil, aksine bu din politikalarının Amerikan siyaset ve ekonomisinin çıkarlarına çok iyi denk düşmesidir.

Amerika'nın kendine özgü lâiklik uygulamalarında toplumsal dinamikleri Weberci bir mantıkla ekonomik ve toplumsal kalkınma için rahat bırakmak suretiyle çok şey kazandığı üzerinde durulabilir. Din bir Amerikan millî kimliği oluşturmak için en önemli malzemeyi oluşturmuştur. Amerikan kimliği ise ciddî bir çalışma ahlâkı, dürüstlük, devlete ve topluma sadakatin yanı sıra gönüllü olarak çok çalışmak gibi her devletin arzulayabileceği değerleri oldukça başarılı bir biçimde sağlamıştır. Burada hangi dinin bunu sağladığını sormak gereksizdir. Amerikan potasına giren bütün dinler toplumda bu işlevi yerine getirmek üzere göreve çağrılırlar. Genellikle hiçbir din bu davete icabet etmezlik göstermez. Sonuçta ortaya çıkan, çoğu kez dinlerin aralarında görünüşte çok az fark bulunan ve dinsel muhtevası iyiden iyiye boşalmaya yüz tutmuş bir dindarlık biçimi olmaktadır. Bu, Katolikliğin de Protestanlığın da Avrupa'daki yorumlarından çok farklı bir biçiminin nasıl mümkün olabildiğini de açıklıyor. Asıl dönüştürücü olan Amerika'nın toplumsal şartlarıdır. Bugün Katolikler de Protestanlar da Mormonlar da, hatta Amerikan Müslümanları bile kendi aralarında ancak bu Amerikan idealine daha iyi hizmet etme noktasında yarışmaktadırlar. Bir çok sosyolog, Amerika'nın günlük hayatında çok etkin olarak görünen bu tarz dindarlığın, Amerika'nın ekonomik ve siyasal düzeylerine üst yapısal bir unsur olarak eklemlendiği ve bu dinlerin etkinlik mücadelelerinin bile toplumsal gövdenin gücünü artırıcı bir işlevi yerine getirdiği üzerinde durmuşlardır. Hatta bir çok dinin etkinlik mücadelesi verdiği ve bir çok anayasa mahkemesi kararının büyük bir gürültüyle verildiği bu ortamda vaftiz, dualar, evlilik, pazar ayin-

leri ve ibadetleri, aslında Hristiyanlığın muhtevasındaki derin boşalma ve dönüşmeyi maskelemektedir. "Kiliseler artık hareketli, yabancılaşmış, kentli orta sınıflar için sosyal kulüp ve toplulukların rolünü oynamaya başlamıştır" (Whyte'dan aktaran; Turner, 1994: 54).

Amerikan dininin Amerikan yaşam tarzına uyumlu bir çeşit "sivil din" olarak bambaşka bir şey olduğu, tamamen siyasal bir inşa olduğu görüşüne itirazlar da yapılmıştır. R. Bellah özellikle Amerikan dini hakkındaki bu tür değerlendirmelerin ekonomist veya siyasal indirgemeciliğe dayandığını göstermeye çalışmıştır.

Bellah'ın argümanı Amerikan sivil dininin resmî Hristiyanlıktan ayrı ve farklı olduğu, fakat ayrıca onun 'kendi ciddiyet ve bütünlüğü'ne sahip olduğu yönünde olmuştur. Her ne kadar Hristiyanlıkla sivil din arasında ayrıca bir çekişme varsa da, *Amerikan yaşam tarzının* sembolleri, inançları ve ritüelleri Amerikan tarihi içindeki bunalım ve dönüm noktalarına birer cevap olarak ortaya çıkıp gelişmiştir. Bu büyük olaylar her şeyden önce, *devrim, iç savaş* ve Amerika'nın yirminci yüzyılda, özellikle Vietnam'da, girdiği *küresel iktidar mücadeleleri*dir. Sivil din, ayrıca Abraham Lincoln ve John F. Kennedy'nin ölümlerindeki kutsallık, şehitlik ve restorasyon temalarıyla da kaplıdır. Onun kutsal kitapları Bağımsızlık Bildirgesi, anayasa ve Gettsyburg söylevini içermektedir. Dolayısıyla, sivil din, dinin milliyetçiliğin omuzlarına sürdüğü muğlak veya genel bir cilâdan ibaret değildir. Muhtevası, özü ve kısmîliğiyle, millî duyguları rahatlatıp yatıştırmaktan ziyade, ona moral itirazı temsil eden bir dindir (Turner, 1994: 56).

Sivil dinin Hristiyanlıkla ilişkileri bu karmaşıklığı zorunlu olarak barındırıyorsa da son zamanlarda sosyal bilimciler arasında yürütülen "toplumsal sermaye" tartışması, dine yaklaşımdaki araçsalcılığı biraz daha açıkça göstermektedir. Toplumsal sermaye kavramı, insanların toplumu ilgilendiren işlerini hâlletmek üzere gönüllü olarak bir araya gelmelerini, gönüllü birliktelikler kurmalarını sağlayan her türlü motivasyona işaret eder. Amerikan toplumunu son zamanlarda en fazla tehdit eden şeyin insanların artan kaygısızlıkları ve insanların gönüllü katılımını gerektiren bir çok meselede katılımın gittikçe düşmesi olduğu vurgulanmaktadır. O kadar ki, Amerikan toplumunun hızla "kaygısız toplum" olma yoluna girmiş olduğu söyleniyor. Bu tehdit algısına karşı insanları başka insanlarla gönüllü birliktelikler kurmaya sevk edebilecek en önemli etkenlerden birinin din olduğu düşünülüyor. Din her şeyden önce kaygısız bir topluma bir *kaygı* kazandırıyor. Ayrıca insanların bir araya gelmelerini en fazla engelleyen etkenlerden biri olan güvensizliği gideriyor. Herhangi bir toplu eylemin gerektirdiği moral ve heyecan unsurunu kazandırıyor.

Toplumsal sermayeyle ilgili araştırmalar, insanların birbirine veya kurumlara olan güvenlerinin azalması oranında bir toplumun gelişme seviyesinde paralel bir düşme meydana geldiğini gösteriyor. Kuşkusuz, güven duygusunu kaybetmiş bir toplum bir çok bakımdan felç olmuş demektir. Bu mülâhazaların çok ciddîye alındığı Amerika'da dinin en önemli güven veya daha genel ifadeyle "toplumsal sermaye" kaynağı olduğu kaydediliyor.[6] Güvenin de bir toplumsal kültür ögesi olarak en iyi beslendiği yerin kiliseler, dinî cemaatler olduğu bilinmektedir. Bu nedenle her türlü dine serbest bir çalışma ve örgütlenme imkânı tanımak, teşvik etmek, devletin gözettiği "toplumsal sermaye" seviyesi açısından yararlı hatta gerekli görülmektedir. ABD'nin dinlere dair bu beklentisi, dinin sonuçta kapitalizmin de merkezi ve

[6] Toplumsal sermaye ve güven ile din ilişkisi konusunda bkz. Fukuyama, 2000; Baron, Field & Schuller, 2000.

leri ve ibadetleri, aslında Hristiyanlığın muhtevasındaki derin boşalma ve dönüşmeyi maskelemektedir. "Kiliseler artık hareketli, yabancılaşmış, kentli orta sınıflar için sosyal kulüp ve toplulukların rolünü oynamaya başlamıştır" (Whyte'dan aktaran; Turner, 1994: 54).

Amerikan dininin Amerikan yaşam tarzına uyumlu bir çeşit "sivil din" olarak bambaşka bir şey olduğu, tamamen siyasal bir inşa olduğu görüşüne itirazlar da yapılmıştır. R. Bellah özellikle Amerikan dini hakkındaki bu tür değerlendirmelerin ekonomist veya siyasal indirgemeciliğe dayandığını göstermeye çalışmıştır.

Bellah'ın argümanı Amerikan sivil dininin resmî Hristiyanlıktan ayrı ve farklı olduğu, fakat ayrıca onun 'kendi ciddiyet ve bütünlüğü'ne sahip olduğu yönünde olmuştur. Her ne kadar Hristiyanlıkla sivil din arasında ayrıca bir çekişme varsa da, *Amerikan yaşam tarzının* sembolleri, inançları ve ritüelleri Amerikan tarihi içindeki bunalım ve dönüm noktalarına birer cevap olarak ortaya çıkıp gelişmiştir. Bu büyük olaylar her şeyden önce, *devrim, iç savaş* ve Amerika'nın yirminci yüzyılda, özellikle Vietnam'da, girdiği *küresel iktidar mücadelelerid*ir. Sivil din, ayrıca Abraham Lincoln ve John F. Kennedy'nin ölümlerindeki kutsallık, şehitlik ve restorasyon temalarıyla da kaplıdır. Onun kutsal kitapları Bağımsızlık Bildirgesi, anayasa ve Gettsyburg söylevini içermektedir. Dolayısıyla, sivil din, dinin milliyetçiliğin omuzlarına sürdüğü muğlak veya genel bir cilâdan ibaret değildir. Muhtevası, özü ve kısmîliğiyle, millî duyguları rahatlatıp yatıştırmaktan ziyade, ona moral itirazı temsil eden bir dindir (Turner, 1994: 56).

Sivil dinin Hristiyanlıkla ilişkileri bu karmaşıklığı zorunlu olarak barındırıyorsa da son zamanlarda sosyal bilimciler arasında yürütülen "toplumsal sermaye" tartışması, dine yaklaşımdaki araçsalcılığı biraz daha açıkça göstermektedir. Toplumsal sermaye kavramı, insanların toplumu ilgilendiren işlerini hâlletmek üzere gönüllü olarak bir araya gelmelerini, gönüllü birliktelikler kurmalarını sağlayan her türlü motivasyona işaret eder. Amerikan toplumunu son zamanlarda en fazla tehdit eden şeyin insanların artan kaygısızlıkları ve insanların gönüllü katılımını gerektiren bir çok meselede katılımın gittikçe düşmesi olduğu vurgulanmaktadır. O kadar ki, Amerikan toplumunun hızla "kaygısız toplum" olma yoluna girmiş olduğu söyleniyor. Bu tehdit algısına karşı insanları başka insanlarla gönüllü birliktelikler kurmaya sevk edebilecek en önemli etkenlerden birinin din olduğu düşünülüyor. Din her şeyden önce kaygısız bir topluma bir *kaygı* kazandırıyor. Ayrıca insanların bir araya gelmelerini en fazla engelleyen etkenlerden biri olan güvensizliği gideriyor. Herhangi bir toplu eylemin gerektirdiği moral ve heyecan unsurunu kazandırıyor.

Toplumsal sermayeyle ilgili araştırmalar, insanların birbirine veya kurumlara olan güvenlerinin azalması oranında bir toplumun gelişme seviyesinde paralel bir düşme meydana geldiğini gösteriyor. Kuşkusuz, güven duygusunu kaybetmiş bir toplum bir çok bakımdan felç olmuş demektir. Bu mülâhazaların çok ciddîye alındığı Amerika'da dinin en önemli güven veya daha genel ifadeyle "toplumsal sermaye" kaynağı olduğu kaydediliyor.[6] Güvenin de bir toplumsal kültür ögesi olarak en iyi beslendiği yerin kiliseler, dinî cemaatler olduğu bilinmektedir. Bu nedenle her türlü dine serbest bir çalışma ve örgütlenme imkânı tanımak, teşvik etmek, devletin gözettiği "toplumsal sermaye" seviyesi açısından yararlı hatta gerekli görülmektedir. ABD'nin dinlere dair bu beklentisi, dinin sonuçta kapitalizmin de merkezi ve

6 Toplumsal sermaye ve güven ile din ilişkisi konusunda bkz. Fukuyama, 2000; Baron, Field & Schuller, 2000.

kalbi olan Amerika'da ne işe yaradığı konusunda her zaman için bazı sol eleştirileri kışkırtması beklenmelidir. Yani bütün dinleri kendi örgütsel yapılanması açısından işlevsel kılan bir kapitalizm modelinin Amerika'yı, bir din toplumu olmaktan daha iyi ifade ettiği söylenebilir. Yine de dinlerin bütün bu işlevselliklerini kendi adlarına güç biriktirmek ve ABD'nin iç ve dış siyasetlerine etkide bulunmak üzere bu gücü kullanmak adına kiraladıkları da aynı ölçüde söylenebilir.

Anayasal Duvarın İki Yanındaki Din ve Devlet ve Bazı Anayasa Mahkemesi Kararları

Amerika'da din devlet ilişkileri Anayasa'yla aralarına çekilmiş bir "duvar" metaforu eşliğinde belirlenmiştir. Anayasa'ya yapılan Birinci Düzenleme'de (First Amendment) en temel hakları düzenleyen bir madde olarak hem konuşma özgürlüğü, hem basın özgürlüğünü hem de din özgürlüğünü aynı madde içinde ele alınıyor. Bu düzeltmenin *Tesis Cümlesi* olarak bilinen birinci cümlesi "Kongre bir din tesisine yol açacak bir yasa koymayacaktır" derken *Özgür Uygulama Cümlesi* olarak bilinen ikinci cümlesi ile on dördüncü düzeltme "Kongre dinin özgürce yaşanmasını yasaklayan hiçbir yasa koymayacaktır" demektedir. Bu yasa devletin resmî bir din tesis etmesini yasaklayarak devletin herhangi bir dini resmen desteklemesini engelliyor; ancak inançların özgür bir biçimde uygulanmasının önünde de hiç bir yasağın olamayacağını söyleyerek din özgürlüğünü güvence altına almış oluyor. Tesis Cümlesi devletin resmî dini (başka dinleri yasaklayamıyorsa da) Anglikanizm olan İngiltere'deki uygulamaya karşıt bir uygulamadır (Patterson, 1997). Devletin resmî bir din tesis etmesinin uygulamadaki anlamı, sadece devletin deklare edilmiş resmî bir dininin olmaması anlamına gelmiyor, aynı zamanda devletin resmî bir din tesis etmek anlamına gelebilecek hiçbir yasa ihdas etmemesi anlamına da geliyor.[7]

Anayasa'nın bu ilkesi, değişik eyaletlerde dava konusu olmuş din ve devlet ilişkileriyle ilgili bir çok meselenin anayasa mahkemesince hâlline ilham kaynağı olmuş ve bu konuda verilen kararlar bu maddenin yorumunu da yapmıştır. Genellikle Tesis Cümlesi'nin devlet ile kilise arasına bir duvar diktiği, Özgür Uygulama Cümlesi'ninse devletin, herhangi bir din grubunun dinsel referanslı uygulamalarına müdahale etmesini yasaklamış olduğu kabul edilmiştir. Bu duvarın mahiyetinin ne olduğu veya yüksekliğinin ne olması gerektiği konusunda ilginç benzetmeler ve yorumlar yapılmıştır. Bu maddenin kurucu yorumlarından birinde Thomas Jefferson, bir Baptist başkana yazdığı mektupta kilise ve devleti birbirinden ayıracak duvarın devleti din işlerine karışmaktan engelleyecek kadar yüksek olması, dinlerin devlet işlerine hiç bir etkide bulunamayacakları kadar da alçak olması gerektiğini vurguluyordu.

Bir bakıma tarihsel olarak Amerikan siyasetinde dinin etkisi ancak dolaylı bir etki olarak kabul edilebilir olmuştur. Yani pratikte dinler birer örgüt olarak doğrudan değil, ancak taraftarlarının veya mensuplarının siyasal sisteme bireysel vatandaşlar olarak katılmaları yoluyla girmelerine imkân tanımaya yönelmiştir. Başka yorumlara göre bu maddenin muktezası, insanların istedikleri dine inanmakta serbest olsalar bile her zaman inandıkları gibi davra-

[7] Anayasa'da insan haklarıyla ilgili olarak, devletin kendisini kısıtlayan negatif bir söylem kullanılmış olmasının önemi üzeride durulmuştur. Bu gerçekten de dikkat çekecek kadar önemli bir söylemdir. Genellikle yasaklar insanlara yönelik değil, hükümetlere yöneliktir. "Kongre ... ilgili yasa koyamayacaktır", "Silah taşıma hakkına dokunulmayacaktır" gibi ifadeler, vatandaştan ziyade devleti kısıtlıyor (Ginsberg vd., 1997).

namayacaklarını da içerir. Mahkemeler hükûmetlere bazı durumlarda dinî uygulamalara müdahale etme hakkı vermiştir. Örneğin ölümcül bir hastalığa yakalandığı hâlde babası tarafından ilaç verilmesi dinsel nedenlerle engellenen çocuklara yasal koruma uygulanması. Bir mahkeme böyle bir çocuğa tıbbî yardım verilmesini emredebilir, çünkü onların hayatlarını korumayla ilgili toplumsal maslahat ile babaların özgür dinî yaşam hakları çelişmektedir. 1986'da da Yüksek Mahkeme bir Ortodoks Yahudi'nin Yahudilere özgü şapkayı giymeyi dinî gerekçelerle istemesine karşılık askerî düzenlemelerin öncelikli olduğuna karar vermiştir. Ancak kongre, bu başlığın giyilmesine izin veren bir yasa çıkarmak suretiyle buna farklı bir karşılık vermiştir. Bazı durumlarda da belli yasalara karşı bazı muafiyetler veya istisnalar özgür din uygulamaları adına kabul edilmiştir. Örneğin bu konuların en önemlilerinden birisi sayılan Amish'lerin çocuklarını okutmasıyla ilgili Wisconsin eyalet mahkemesinin aldığı zorlama kararına karşılık Yüksek Mahkeme, İkinci Cümle'ye gönderme yaparak bunun Amishlerin dini uygulama özgürlüğüne müdahale sayılacağına ve Amishlerin çocuklarını okula göndermeye zorlanamayacaklarına karar vermiştir.[8]

Benzer bir durum 1987'de mahkemenin gündemine gelen ve evrim teorisinin yanı sıra yaratılışın da okutulmasını isteyen Louisiana Hristiyanlarının taleplerine verilen karşılıkta görülmüştür. Mahkeme yaratılışçılığın bilimsel bir teori değil, dinsel bir itikat olduğunu söylemiştir, dolayısıyla devlet okullarının müfredatına bunun alınması belli bir dinî inancın terfi edilmesi anlamına gelecek ve "tesis cümlesi"ni ihlâl edecektir. Yaratılışçılar ise mahkemenin kararını kendi dinlerini özgürce uygulama haklarının ihlâli olarak gördüler. Ayrıca çocuklarının insanın kökeniyle ilgili İncil öğretilerine aykırı bir evrim teorisini öğrenmeye mecbur bırakılmakla da esasen Tesis Cümlesi'nin de ihlâl edildiğini savunmuşlardır (Patterson, 1997).

Anayasa Mahkemesinin bu tür kararları genellikle dindarlık seviyesi oldukça yüksek görünen Amerika'da mahkeme hakkında halk arasında bir kopukluk ve hoşnutsuzluk görüntüsü oluşturur. Patterson'un 1994'te ABD News & World Report incelemesinin düzenlediği bir anketten aktardığına göre, devlet ve kilisenin tamamen ayrı tutulması gerekip gerekmediği yönünde bir soru yöneltmiş ve buna sadece % 53'lük bir kesim "tamamen ayrılması" gerektiği yönünde görüş bildirmiş, ankete katılanların % 42'si aksini düşündüğünü söylemiştir. Buna karşılık kendilerini "tekrar-doğmuş Hristiyan" (New-Born Christian) sayanların % 89'u; diğer bütün gruplarınsa % 70'i devlet okullarında dua okunmasını istediklerini söylemiş. Yine "tekrar-doğmuş Hristiyanların % 70'i ve diğer bütün grupların da % 52'si okullarda yaratılışçılığın okutulması gerektiği yönünde görüş bildirmiş. Patterson bu verileri aktardıktan sonra özellikle güney eyaletlerinde, yani tekrar-doğmuş Hristiyanların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde Yüksek Mahkemeye muhalefetin de yoğun olarak yükselmekte olduğunu söylüyor. Amerikalıların soyut ve özel bağlamlardaki devlet-kilise ayrılığı ile ilgili görüşleri de ayrıca dikkate değerdir. Örneğin, soyut anlamda özgür ifadeyi destekleyen bir çok Amerikalı, aykırı görüşlerin, örneğin, ırkçılık, eşcinsellik veya ateizmin savunulduğu kamusal bir forumu reddettiğini açıklamıştır. Bununla birlikte kendi topluluklarında bu konularda kamusal forumlar oluştuğunda çok az insanın gerçekten de ifade edilmesini engellemeye çalıştığı tecrübelerden biliniyor (Patterson, 1997).

[8] Burada mahkemenin Tesis Cümlesi'ni ihlâl ettiği üzerinde durulmuştur. Oysa Tesis İlkesi ile Özgür Uygulama İlkesi arasında bir tarafa kendiliğinden ağır basmayan hassas bir denge oluşunca, Yüksek Mahkemenin bir tercih yapması söz konusu olmuştur (Patterson, 1997).

Nüfusun kahir çoğunluğunun Hristiyan olduğu ülkenin ilk dönemlerinde din özgürlüğü genellikle hiçbir Hristiyan mezhebinin başka bir Hristiyan mezhebine kendi görüşlerini dayatmaması olarak anlaşılıyordu. Oysa zamanla Hristiyan olmayan nüfusun çoğalmasıyla birlikte diğer din gruplarının haklarını Hristiyan tahakkümüne karşı korumak önemli hâle gelmiştir. Son yıllarda Amerika'da tartışmanın seyri bu çerçeveyi de aşarak dindar olmayan insanların hakları tarafından çerçevelenmiştir. Bu yüzden bir çok insan için sorun din özgürlüğü olmaktan ziyade "dinden özgürlük" olarak yaşanmaya başlamıştır. Daha genel bir çerçeve çizmek gerekirse, Amerika'da lâikliğin de dinsel özgürlüklerin de seyrini büyük ölçüde etkileyen en önemli faktörlerden biri dinler arasındaki veya genel olarak din ile din-dışılıklar arasındaki rekabetler olmuştur. Tartışmanın hemen tamamı ya kamusal mekânlarda başkalarını da bağlayacak veya etkileyecek bir biçimde dinsel ritüellerin yapılmasıyla veya devletin belli bir dine gereğinden fazla ağırlık vermesi veya taraf olmasıyla ilgili olarak çıkmaktadır. Bütün bu tartışmalarda Amerikan yaşam tarzını da niteleyen en önemli özelliklerden biri olan "rekabet" kavramının çok açıklayıcı olduğunu düşünüyorum. Burada devlet rekabet eden unsurlar arasında dengeli bir hakemlik ve düzenleyicilik rolünü yürütmeyi esas alıyor.

Nitekim Amerika'nın kuruluşundan bu yana hemen hemen bütün Hristiyan mezheplerince de hiç bir itiraza konu edilmeyen bazı uygulamalara şimdi dindar olmayan bireylerce karşı çıkılmaktadır. Örneğin, devlet destekli resmî toplantılar ve törenlerdeki dualara, devletin çıkardığı paralardaki "Tanrı'ya güveniyoruz" yazılarına, devlet destekli okullarda çocukları "ABD'nin bayrağına sadık kalacağına, var oluş sebebi olan cumhuriyete, tek millete Tanrı altında herkese özgürlük ve adaletle bağlı kalacağına ant içme"yi içeren "sadakat yeminine" yönlendirmeye, mahkemelerde sağ elini kaldırarak İncil üzerine yemin etme zorunluluğuna lâiklik adına, dindar olmayan insanlarca, karşı çıkılmaktadır. Esasen otuz beş eyalette din ve devlet ilişkileri ile dinsel özgürlükler konusu, eğitim konusunun içinde geçmektedir ve bu eyaletlerin anayasalarında devletin veya yerel yönetimlerin din okullarına destek olmalarına karşı ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelerin anayasa metinlerinde yer alması yine Katolik-Protestan çekişmesine dayanmaktadır. Genellikle kendi dinî okullarına hükûmet desteği isteyenler Katoliklerdir ve bunların orta ve lise seviyesinde ruhban okulları açmalarına karşı şiddetle çalışan bir Protestan muhalefeti, din-devlet ayrılığı ilkesine vurgu yapmaktadır (Witte Jr, 2000). Ama başka bir nedeni de yine bir cemaat gibi çalışan dindar-olmayanlar grubudur.

Hiç bir dine inanmadığı için, herhangi bir dinin kamusal alanda diğer insanların haklarını ihlâl edecek veya diğer insanlara da dinsel anlamı olan bir eylemin içine çekecek resmî düzenlemelere karşı işleyen lâiklik söyleminin son zamanlardaki önemli kazanımlarından birisi Yüksek Mahkemece alınan ve "devlet okullarında çocukların duaya zorlanmamaları" yönündeki karardır. Bunu yapmak, Yüksek Mahkemenin yorumuna göre ABD'nin resmî bir din kurmama yönündeki ilkesinin ihlâli anlamına gelecektir. Diğer bir kazanım da kamusal alanlarda On Emir'in bulunduğu levhaların kaldırılmasının sağlanması olmuştur. 2001 yılı içinde California'daki daha aşağı bir mahkeme sadakat yemininde geçen "Tanrı altında" deyiminin anayasaya aykırı olduğu; çünkü bununla diğer öğrencilere belli bir din inancı empoze edildiği sonucuna varmıştır. Konuştuğum dindar insanların önemli bir kısmı Amerika'nın gittikçe dindarlıktan uzaklaştığı yönünde ciddî kaygılar duyduklarını ifade ediyorlardı. Bir kısmı bu tür düzenlemelerin, ters yönde, yani Amerika'nın kuruluş felsefesinde, Birinci Anayasa Düzenlemesinin ikinci bölümünde yer alan "dinî inançlarını özgürce uygula-

ma" ilkesinden bir uzaklaşma olduğunu düşünüyor. Ancak yasaların belli bir dine mensup olanların kendi inançlarını daha özgürce uygulayabilecekleri, örneğin dualarını daha rahat okuyabilecekleri özel okullar açmalarına imkân tanıyor. Bu yasaların zorlayıcılığından kurtulmanın başka bir yolu da topluca dua etmek yerine, belli bir dine mensup olanların kendi duaları için gruptan özel toplantılar düzenlemeleri şeklinde olmaktadır.

Amerikan Lâikliğinin Sınırları *Theocracy In America?*

Amerika'da din-devlet ilişkilerine bakmanın bir yolu da bazı cemaatlere karşı devletin takındığı tutumları gözden geçirmektir. Protestan ağırlıklı yönetim kademeleri, tarihin değişik dönemlerinde farklı dinlere veya mezheplere karşı farklı tutumlar geliştirmişlerdir. Yukarıda ilk Katolik göçüne karşı Protestanların takındığı tutumlar ve bu karşılıklı tutumların Amerikan demokrasisinin sınırlarını nasıl belirlediği üzerinde duruldu. Başka karakteristik örneklerden biri Mormonlar, diğeri de Amishlerdir.

Mormon tarihi de din-devlet ilişkileri açısından ilginç bir çok örneklerle doludur. Onları Amerikan tarihi içerisinde en ilginç kılan özellikleri, belki de diğer Hristiyan gruplarının Avrupa'dan Amerika'ya doğru yaşamak zorunda kaldıkları dinsel göç tecrübesinin bir benzerini Amerika içinde yaşamak zorunda kalmış olmalarıdır. Tıpkı diğer Hristiyan grupların Avrupa'daki dinsel baskılardan kaçarak Amerika'da kurtuluşu aramak zorunda kalmaları gibi, üstelik bu tecrübeyi daha önce bizzat yaşamış olan bu insanlar tarafından uygulanan baskılar sonucunda dinî inançları yüzünden yurtlarından çekilmek zorunda kalmışlardır. Mormonların tarihinde bu "göç"ün önemli bir yeri vardır. Bu göçlerinin sonunda ulaştıkları Rocky Mountains'da kurdukları toplumları bir çoklarınca bir çeşit teokrasi veya bir tanrı krallığı olarak görülmüştür.

Mormonlar bu bölgede on yıl kadar barış içinde ve tam bir inanç topluluğu olarak yaşamışlardır. ABD sınırları içerisinde böyle bir kapalı topluluğun yaşamasına izin verilemezdi; zira anayasada herhangi bir eyaletin veya devletin bir dine zorlamasına veya resmî bir din tesis etmesine izin verilmiyordu. Bu yüzden cumhuriyetçilerin iç savaşı kazanmaları ve Güney'de köleliğe son vermelerinden sonra, federal yönetim, Mormon Krallığını ve onun çok evlilik uygulamasını sistematik bir biçimde ezme çalışmalarına başladı. Otuz yıl süren çabalarla hükûmet Mormonları din ve devlet ilişkileri konusunda ve özellikle de çok evlilik konusunda Amerika'nın diğer kısımlarıyla aynı çizgiye getirmeye çalışmak üzere savaştı.

Başlangıçta Mormonlar direndiler, kendi kiliselerini ve uygulamalarını gizlemeye çalıştılar, fakat sonunda Mormonların çok evlilikten vazgeçmeleri ve Birleşik Devletlerin onlara Utah bölgesini diğer bütün eyaletlere tanıdığı haklarla birlikte bırakmasıyla ateşkes sağlandı. Amerikan Yüksek Mahkemesinin bu esnada Mormonların çok evlilikle ilgili uygulamalarına karşı sergilediği tutum oldukça ilginç olmuştur. Mahkeme Mormonların anayasadaki "dinin özgürce yaşanması" ilkesine dayanarak yürüttükleri hiç bir argümanı dinlememiş, çok evliliğin barbarlığa bir dönüş olması itibariyle Hristiyanlığın özüyle de münasip olmadığı yönünde argümanlara kulak vermiştir (Witte Jr, 2000). Yani buradaki tutumda belirleyici olan sadece Anayasanın Birinci Düzeltmesinde içerilen yasaların lafzî yorumu değil, bu lafızların arka plânında yatan ve büyük ölçüde Hristiyan-Protestan niyetler taşıyan yorumlar da tek tek çağrılmıştır.

Utah eyaleti ise, kendisine tanınan diğer eyaletlerle eşit statüsünün ilk uygulamasını ilginç bir biçimde çok evliliğe karşı bir yasa koymak suretiyle yapmıştır. İşin ilginç olan yönü Amerika'nın hiç bir eyaletinin anayasasında çok eşliliğe karşı bir yasanın bulunmamasıdır; çünkü buna gerek görülmemektedir. Ama Utah eyaletinin anayasasında çok eşliliği yasaklayan bir yasa mevcuttur.

İronik sayılabilecek benzer bir durum Mormonların ağırlıklı olarak kendilerini kovuşturmuş olanların bulunduğu Cumhuriyetçi Partiye daha yakın olmalarıdır. Esasen federal yönetim, baştan itibaren kendi içine kapalı ve sadakatini federal yönetimden ziyade kendi cemaatine gösterecek bir fanatik cemaat olan Mormonlara güven duymadığı için hiçbir dinsel gruba karşı göstermediği bir baskıyı Mormonlara göstermiş ve liderine bu kadar sadık bir cemaatin seçimlerde yekpare bir tavır sergileme ihtimalinin demokrasiyi işlemez kılacağı tehdidini işlemiştir. Bu tehditler üzerine Mormon kilisesi önderlerinin cemaati toplayarak her birini farklı bir partiye kaydettikleri ve seçimlerin sonucunun dağınık bir tablo ortaya koymasını sağladıkları anlatılıyor. Mormonlar, bununla, eyalet yönetiminin kendilerinden olması şartıyla federal yönetimden fazla bir beklentileri olmadığını ortaya koymuşlar ve nasılsa istedikleri zaman istedikleri sonucu çıkarabileceklerine dair bir özgüveni sergilemişlerdir. Sonuçta da başından itibaren hep böyle olmuştur.

Federal yönetimin eyalet anayasasını da Federal Anayasaya uyumlu bir hâle getirmesiyle birlikte Utah eyalet devleti de kamusal alanda Anayasa Mahkemesinin uygulamalarına tâbi olmak zorunda kalsa bile, Mormonlar eyaletin % 80'ini oluşturduğundan kendi yöneticilerini seçmektedirler. Bu yöneticiler de devletin bütün imkânlarını Mormon kilisesinin faaliyetlerini kolaylaştırma yolunda seferber etmektedirler. Amerikan tipi lâikliğe uyum sağlamak, Mormonların sadece çok eşlilik konusundaki uygulamalardan vazgeçmelerine yol açmıştır. Onun dışındaki bütün uygulamalarında Mormonlukla hiçbir çatışmaya veya gerilime girmeksizin bir çeşit Tanrı'nın Krallığı algısını sürdürmektedirler. İnsanlar çok çalışmakta, eğitim görmekte, kilise adına üniversiteler kurulmakta, her düzeyde eğitim seviyesine sahip misyonerler veya Mormon bilim adamları yetiştirilmekte ve Mormonların gerek siyasal gerek dinsel önderlik kadroları veya bir Mormon cemaatinin toplumsal iş bölümünü idare ederken ihtiyaç duyabileceği tüm kadrolar rahatlıkla yetiştirilmektedir.

Sayıları on bir milyonu bulan Mormonlar dünyanın her tarafında misyonerlik faaliyetlerini örgütlerken karşılarına hiç bir resmî engel çıkmamaktadır. Mormon kilisesi şu anda Amerika'daki bütün kileseler arasında altıncı en büyük kilisedir. Dünyanın altıncı büyük ekonomisine sahip olan California bölgesinde ise ikinci büyük kilise Mormonlarındır. Şu anda da bütün ABD'de en hızlı gelişen dini oluşturmaktadır. Utah eyaletinin başkenti olan Salt Lake City aynı zamanda Mormonların da kutsal başkentleridir ve oradaki tapınakları sadece Utah eyaletinin değil çevredeki bir çok eyaletin yönetiminde son derece büyük bir etkiye sahiptir. Kilise seçimlerde kendine mensup oyları blok olarak yönlendirme noktasında sınırsız bir yetkiye ve etkiye sahiptir. Kongreye gönderilen üyeleri yoluyla da gerek ulusal gerekse uluslararası düzeydeki Amerikan politikalarında da etkili olmaya çalışmaktadırlar.

Salt Lake City'nin önemli bir kısmının mülkiyeti Mormon tapınağına aittir. Şehrin yapısı tamamen kilise merkezli olarak dizayn edilmiştir. Sokak numaraları tapınak merkezine olan uzaklığa göre verilmiştir. Meselâ "2300 S 4300 W" sizin tapınağın 2300'e 4300 birim Güney-

batısında olduğunuzu gösterir. Dolayısıyla mekân algısı bile şehirde gezen insanın uhrevî bir âlemde gezindiğini hissettirir. Bu durumların toplamı insanda Tocqueville'in kitabına imalı bir atıfla "Theocracy in America" izlenimi yaratmaya yetiyor. Nitekim bu başlık altındaki bir makalesinde Stephanie Mencimer, "Utah'ta Mormon olmayan biri olarak yaşamanın bir beyaza Amerika'da azınlık olmanın ne anlama geldiğini en iyi anlatan durumu oluşturduğunu" anlatır (Mencimer, 2001: 29; ayrıca bkz. Sharkansky, 1997).

Yetmişli yıllarda Mormon Kilisesi anayasaya yapılacak olan Eşit Haklar Düzeltmesine karşı oldukça aktif bir muhalefet sergilemiştir. Bu, kadın erkek eşitliğine dair bir yasa düzeltmesiydi ve bununla kadınların erkelerle beraber eşit yükümlülüklerle orduya alınması, eşcinsellerin evlenebileceği ve evlatlık edinebilecekleri öngörülüyordu. Mormonlar bunların kabulünün aile hayatına ciddî zararlar vereceği tezini savunuyorlardı. Kilise üyelerini, ülkenin her düzeyinde benzer şekilde düşünen insanlarla ittifaklar kurarak, düzeltmenin bu maddesinin geçmesine karşı mücadeleye davet etti. Kilise mücadeleyi kazandı ve bu düzenlemenin geçmesini engelledi. Bu durum kiliseye liberal merciler düzeyinde itibar kaybettirdi ama kiliseye başka düzeyde de belli konularda arkadaşlıklar kurma ve ittifaklar oluşturma tecrübesini kazandırdı. Nitekim bu ittifaklar, kiliseye, pornografiye ve diğer toplumsal hastalıklara karşı mücadelesinde yardımcı oldu. Örneğin, 1990'larda Hawai, Alaska ve California eyaletlerinin hepsi homoseksüel evliliğiyle ilgili yasal düzenlemeler yapmaya yeltendi. Yine kilise, üyelerini bu yasa tekliflerine karşı mücadeleye teşvik etti ve üçünde de başka ittifakların da yardımıyla başarılı olarak bu yasaların geçmesini engelledi.

Dünya ölçeğinde de Mormon Kilisesi ABD'nin gelişen ülkelerdeki aile-karşıtı ve kürtaj yanlısı politikalarına karşı mücadelede Katolik ve Müslüman güçlerle ittifaklar kurdu. Bu çabalarında oldukça etkili sonuçlar elde ederek, bu vesileyle başka inançlarla olan ittifaklarını ve diyalogunu da artırmış oldu.

Mormonlar yaz ortasında bile kravattan taviz vermeyen şıklıklarıyla, iş hayatındaki püriten yaklaşımlarıyla, modern hayat içinde giriştikleri kariyer tutumlarıyla ileri derecede modern bir görüntü arz etmektedirler. Dindarlık seviyesi bakımından benzer, ama kendilerine özgü giyim-kuşamları ve izole yaşam tarzları bakımından Mormonlardan çok daha dindar görünen Amish toplumu da Amerikan toplumunda çok ilginç bir cemaattir. İlginçliği her şeyden önce Amerikan siyaseti nezdindeki oldukça kinik pozisyonundan ileri geliyor. Aslında din-devlet ilişkileri açısından bakıldığında bu cemaatin devletten, temsil veya etkinlik açısından fazla bir beklentisinin olmadığı söylenebilir. Sayıları toplam seksen bini bulan cemaat üyelerinin ağırlıklı olarak toplandığı Pennsylvania eyaletindeki hayat tarzlarının anti-modern, anti-teknolojik durumu ilk anda göze çarpıyor. Elektrik ve motorlu aygıtlar kullanılmadığı için modern dünyanın hemen hiç bir boyutuna dahil olmuyorlar. Araba, traktör, televizyon, radyo ve sair modern iletişim aygıtlarının hiçbirini kullanmıyor olduklarından modern dünyadan çok kopuk yaşıyorlar. Ancak kendilerini modern toplumdan ne kadar yalıtsalar bile evlerinin önünden asfalt geçmekte olduğu için modern dünya avlularına kadar geliyor. Elektrikle ve motorlu aygıtlarla ilgili kısıtlamaların arkasındaki asıl gerekçe bunların az zamanda çok iş yapabilme kapasiteleri sayesinde bir sürü boş zaman üretmekte olduğu ve bu boş zamanın insanları parçaladığı, gereksiz kıldığı ve bunun da cemaate karşı ciddî bir tehdit olduğu düşüncesidir. Devletten yana bir talepleri olmadığı için diğer güçlerle fazla bir alıp veremedikleri yoktur. Aksine devletin kendi vatandaşlarına karşı görevi çerçevesindeki

işlerden dolayı kendilerinden talep ettikleriyle ilgili bazı sorunlar çıkmıştır. Örneğin, bunların dinleri çocuklarının okula gitmesine engel olduğu, buna karşılık federal yönetimin herkese eşit bir şekilde eğitimi zorunlu kıldığı gerçeği arasında gidip gelen yüksek mahkeme sonuçta 1972 yılındaki 405 U.S. 319 sayılı kararıyla Amish çocuklarına, zorunlu eğitimin tamamını almaktan muafiyet tanıdı (Witte Jr., 2000: 268).

Toplumsal sermaye üretimine veya Amerikan yaşam tarzına katkıda bulunacak bir sivil toplum kültürünün oluşumu açısından irdelendiğinde, Mormonlar ile Amishler arasında gözle görülür bir farkın olduğu söylenebilir. Bu fark, birincisinin Amerika'nın toplumsal sermayesine olan açık katkısına rağmen ikincisinin kinik tavrından dolayı bu katkıyı tamamen esirgiyor olması şeklinde yorumlanabilir ilk etapta. Oysa Amishlerin Amerikan toplumunun dışında kalmaya ısrar eden tutumlarına rağmen, Amerikan yaşam tarzının toplamının husule gelmesi bakımından birinin katkısı diğerinden az değildir. Toplumsal sermaye, sivil inisiyatif kaynağı olma boyutunun yanı sıra başka bazı özelliklerinin altını da Amerika'daki din çeşitliliğine bir açıklama geliştirme çabasıyla Harold Bloom çiziyor. Bloom'a göre Katoliklikten Protestanlığa, Mormonluktan Amishliğe, hatta Müslümanlığa kadar, Amerika'daki bütün dinlerde ortak olan ve hepsini birden "Amerikan Dini" çatısı altında birleştiren bir şeyler vardır. Örneğin hepsi de, görünürde Amerikan resmî ideolojisine karşı olanları da dahil olmak üzere, normatif ve hümanist olmaktan ziyade gnostik köklere daha fazla bağlıdırlar ve hepsi de Tanrının beğenisine mahzar oldukları inancına dayalı bir öz-haklılık ideolojisine sahiptirler. Bu ideoloji, her Amerikalının, hiç sorgulamaksızın gittiği yolun kendiliğinden, geçerli ve doğru olduğuna dair derin bir inançla hareket etmesi sonucuna yol açmaktadır. "Bir Amerikalı hangi dine inanırsa inansın o kendi içinde zaten yaratılıştan önce bile yerleştirilmiş olduğuna inandığı bir ışığı keşfetmiş oluyor. Bloom her on Amerikalıdan dokuzunun Allah tarafından çok sevildiğine inandığını kaydeden bir Gallup anketine dikkat çekiyor. Bununsa Allah'ı karşılıksız sevmeye dair daha teslimiyetçi bir anlayıştan farkının tam da Amerikan farkı olduğunu anlatmaya çalışıyor" (Bloom, 1992: 16-17; Aktay, 2003: 33). Laurence Moore da muhalif gibi görünen dinlerin de, örneğin Mormonların da, genel olarak, Amerikalı olmanın tek yolunun kendini bir muhalefet hissi içinde icat etmek olduğu dersini takip etmek suretiyle Amerikan dininin toplamına dahil olduklarını düşünür (Moore, 1986: 45-46'dan aktaran, Bloom, 1992: 88).

Diğer yandan, Amerika'da Müslümanlar da, günden güne artan bir sayıya sahipler. Sayıları hakkında kesin bir rakam olmamakla birlikte % 3'ü aşmış oldukları zannedilmektedir. 2000 yılındaki seçimlerden önce Müslüman cemaatler, oy hakkı veya imkânına sahip olmanın sağladığı güce dikkat çekerek bütün Müslümanları oy vermeye teşvik ettiler. Bu sayede Amerika'da bir güç olarak ciddîye alınacaklarını ve bunun sağlayacağı güçle Amerikan siyasetinde söz sahibi olabileceklerini düşünüyorlar. Diğer dinlerin Amerika'da kazanmış oldukları haklar ve etki gücünü kendilerine örnek alarak, Amerika'yı da anayasada sınırları teorik olarak çizilmiş olduğu gibi kendilerinin de katkılarına açık olan ve iktidarını da paylaşabilecekleri bir siyasal imkân olarak görmeye başlamışlardır.

Kuşkusuz, Amerika'da din denilince güçlü bir Hristiyan koalisyonuna değinmeden geçmemek gerekiyor. Belki de aslında ilk değinilmesi gereken kesim bunlardır. Sayıları günden güne artan bir ittifak olarak sağcı Hristiyanların yukarıda değişik konularda Amerikan siyasetine etki etmeye çalışan Hristiyan gruplarının hepsinin eylemlerinde rolleri var-

dır. Amerikan siyaseti ile ilgili bütün konuları teolojik dünyalarının birer yansıması olarak gören Evangelik Hristiyanlar, büyük hayır organizasyonlarıyla yardımlar toplamakta ve toplanan paraları istedikleri insanları kongreye üye olarak seçtirebilmek için kullanmaktadırlar. Bu Hristiyanların en önemli özelliklerinden biri de anti-semitik özellikleri ile İsrail'e destek verme noktasındaki çelişkili durumlarıdır. Amerikan siyaseti üzerinde kayda değer bir etkisi olduğu belli olan bu Hristiyan cemaatleri bütün hayatlarına Hz. İsa'nın yeniden geleceği beklentisiyle bir anlam kazandırıyorlar. Dünya siyasetinde olup biten her şeyi bu beklentinin genel anlamı çerçevesinde karşılayan bu cemaatler, İsrail ve Filistin savaşında bile, özdeki anti-semitik boyutlarına rağmen, İncil'deki kehanetin gerçekleşmesinin bir şartı olarak gördüklerinden muhkem bir İsrail devletinin oluşmasına destek vermektedirler.[9] Amerika'nın İsrail'e olan desteğinin toplumsal tabanını da büyük ölçüde bu halk desteği sağlıyor. O kadar ki Hallsell'in kaydettiği gibi, milyonlarca insan Amerika'nın Hz. İsa'nın da gelmesinin önemli şartlarından biri olan büyük Armagedon savaşının oluşması için (ki bu savaşın İsrail'in içinde olduğu bir savaş olacağına inanılıyor) uygun siyasetler yürütmesi gerektiğine inanıyor. Milyonlarca insanın yeryüzü gezegenini yok etmesi ve hemencecik kendilerini semaya yükseltmesi için Tanrı'ya neden dua ettiklerini inceleyen Grace Hallsel, Amerikan siyasetinde somut etkilerini gösteren bu eğilimin adını ironiyle *"Tanrıyı Kıyamete Zorlamak"* olarak koyuyor (Hallsell, 2002; Gündüz, 2002). Bu ve benzer bir çok veriler bir arada düşünüldüğünde giderek "Theocracy in America" deyiminin bir şaka olmaktan öte bir gerçeği ifade etmeye başladığı görülebilir. 11 Eylül'ün hemen akabinde Bush ve ekibini Orta Doğu'daki operasyonlara sevk eden ideolojik arka planı bu dinsel inançların oluşturduğuna dair de çok şey yazılıp çizildi. Bütün bu yazılanlar da Amerika'daki teokratik temellerin de, paradoksal olarak yine bu demokratik zemin sayesinde, zaman zaman gün yüzüne çıkmakta pek zorlanmadığı görülmüştür.

Kaynakça

Aktay, Y. (2003). *Amerika'da Kudüs'ü kurmak için: Mormonlarda din ve değerler eğitimi. Değerler Eğitimi Dergisi, 1* (3), 27-64.

Baron, S., Field, J., & Schuller, T. (2000) *Social Capital: Critical Perspectives*, Oxford: Oxford University Press.

Bloom, H. (199?) *The American religion: The emergence of the post-Christian nation*. New York: Simon & Schuster.

Fukuyama, F. (2000). *Güven: Sosyal erdemler ve refahın yaratılması*. (Çev., A. Buğdaycı). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Ginsberg, B., J. Lowi, T., & W. Margaret. (1997). *We the people: An introduction to American politics*. New York: Norton.

Gündüz, Ş. (2002). *Dinsel şiddet: Sevgi söyleminden şiddet realitesine Hristiyanlık*. Samsun: Etüt Yayınları.

Hallsell, G. (2002). *Forcing God's hand: Whyl millions pray for quick rapture and destruction of planet earth*, Washington DC: Crossroads International Publishing

Hallsell, G. (2002). *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak: Armagedon, Hristiyan kıyametçiliği ve İsrail* (Çev., M. Acar & H. Özmen) Ankara: Kim Yayınları

Library of Congress (2002). *Religion and the founding of the American republic*, from http://lcweb.loc.gov/exhibits/religion/rel01.html Internet adresinden edinilmiştir.

Mencimer, S. (2001.April). Theocracy in America. *The Washington Monthly*

Moore, L. R. (1986). *Religious outsiders and the making of American*. New York.

O'Connor, K. & Sabato, L. J. (2000). *The essentials of American government: Continuity and change*. New York: Addison Wesley Longman.

Patterson, T. E. (1997). *The American democracy*. New York: The McGraw Hill.

Plotz, D. (2000). *The Protestant presidency: Why Jews, Mormons, and Catholics still can't get elected president Poster*. 11 02 2001 Tarihinde http://slate.msn.com/Features/protestant/protestant.asp Internet adresinden edinilmiştir.

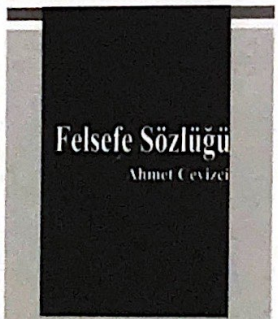
[9] Asıl incelememize konu olan Mormonların kutsal kitabında da, Mormonların en önemli misyonlarından biri "İshakoğullarının kaybolmuş kabilelerinin Zion'da toplanmalarına yardımcı olmak" olarak ifade ediliyor. Bu da Utah eyaletinin Amerika'nın Orta Doğu politikasına karşı hiçbir muhalefet göstermemesini hatta destek olmasını sağlamaktadır.

Sharkansky, I. (1997, Summer). Religion and politics in Israil and Utah. *Journal of Church & State, 39*, (3) 523.
Tocqueville, A. (1961). *Democracy in America, specially edited and abridged for the modern reader by Richard* (Tran.D. Heffner). New York: Mentor Books.
Turner, B. S. (1994). *Religion and Social Theory*. (2nd Edition). London: Sage.
Witte Jr., J. (2000). *Religion and the American constitutional experiment: Essential rights and liberties*. Colorado: Westview Press.

Citation:
Aktay Y. (2003). The origins of civil society and civil religion in America. *Journal of Civil Society* 1 (4), p. 25-44.

Abstract
This article is concerned with the historical and cultural origins of civil society in America. The American society, in the famous work Democracy in America by Alexis de Tocqueville is characterized by the higher performance in the ability to organize itself at civil level. Because of this feature in America every kind of civil (non-governmental) and voluntary organization can be seen to organize several affairs. The influence of this habitus of organization on the relationships of state and religion, or how these relationships are affected by such a social structure are shown in this essay. America, in a sense, is a product of the series of migrations of religious communities who had fled from Europe because of the religious oppressions to find a New World wherein the religious practices would be exercised freely. The influence of these communities seems to be still prevailing at every level of the American society. Then, it would be meaningful to ask which part instrumentalizes the other one in the context of state-religion relationship. The wall of secularism that has been put by the Constitution in between the two parts seems to be quite functional in terms of fulfilling both the needs of the civil society to sustain its social embodiment and of the state to attain certain amount of social capital. Therefore, civil religion seems more likely to be a project of an American spirit/gheist.

REKLAM & TANITIM

Felsefe Terimleri Sözlüğü
Ahmet Cevizci

Paradigma Yayınevi, 2003, İstanbul.
ISBN: 975-96979-1-2

Sözlükler kütüphanelerin "demirbaşları"; sözlükler entelektüel kurumlar, sözlükler referans ve başvuru kitaplarıdır. sözlük okunmaz, sözlükle kader birliği yapılır. Okuyucu yalnızdır ve sözlük, kavram ve terimlerle başı her derde girdiğinde başvurarak yardımını isteyebileceği merciidir. Gerçek okuyucular sözlükleriyle birlikte okurlar. İnsan kelimelerle ve kavramlarla düşünür; kelimeler ve kavramlar sözlüklerdedir. Okumak düşünmeye çağrı; okumak düşünmektir. Gerçek okuyucular, okudukları kitaplardaki bütün kavramları ve terimleri bilemeyeceklerini çok iyi bilirler ve sözlükleriyle birlikte yaşarlar. Sözlüksüz yaşamak okuyucu açısından büyük bir hatadır. Kitapları sözlüksüz okumak, adı geçen bu sözlük açısından bakıldığında, bir felsefe kitabını sözlüksüz okumak, olsa olsa felsefe okurunun ayıbı olabilir.
Paradigma yayınevi Ahmet Cevizci'nin Felsefe Terimleri Sözlüğü'nü bu tür kaygılardan hareketle felsefe okuruna sunuyor. Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü yalnızca felsefe öğrencileri ve meslekten felsefeciler için sağlam ve güvenilir bir başvuru kitabı değil, aynı zamanda, insan bilimleriyle ilgilenen herkesin ve genelde her amatör okuyucunun rahatlıkla başvurabileceği açık, kolaylıkla anlaşılabilir bir çalışmadır. Ülkemizde felsefe alanında güvenle başvurulabilecek felsefe sözlükleri bulabilmek zordur. Cevizci'nin bu çalışması, hiç kuşkusuz, türünün iyi örneklerinden biri.